

Õõitlus
elu eest

ehk

DARWINI

õpetus

ja

sotsialismus.

Profesjor

Dr. Ludwig

Büchner.

„Teaduse“ kirjastus - Tallinnas.

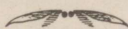
Wõitlus elu eest

ja

meie aja seltskond

ehh

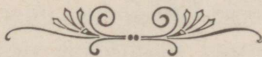
Darwini õpetus ja sotsialismuus.

Prof. Dr. Ludwig Büchner.

Cesti feelde stud. phil. C. S.

L. W. W. W.

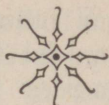
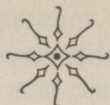
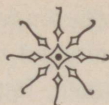
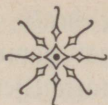
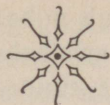
Tallinnas, 1908.

Kirjastuse ühifuse „Teabus“ kulul trükitud.

Trükitud A. ja U. Paalmani trükitöös, Tallinnas.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

Rf. 212295
96865

Snimeste feltskonna peale waadates, nagu ta möödaläinud ajal oli ja praegusel ajal on, näeb inimesearmatu taja film mitmest küljest kurwastawaid lugusi. Meie näeme hiiglalainu wahesi kõige suurema õnne ning kõige libedama wiletsuse wahel. Otsata kehwas otsata rikkuse kõrwal, piirita wägewus piirita wõimetuse kõrwal, ülearune küllus ülearuse waejuse kõrwal, aruta ränk töökoorem laiskuse ning wedeluse kõrwal, politilik wabadus majanduslise orjuse kõrwal, muinasjutuline tarkus kõige pilkasema waimupimeduse kõrwal, iludus ja kenadus inetuse ning jätkuse kõrwal, inimlise olemise ning wõimise kõige kõrgemal tipul seismine selle kõige madalamal põhjal seismise kõrwal, jõe, tõnts ebauisk kõige suurema waimuseljuse kõrwal — niisugust laadi kannab feltskond, mis nende wastolude suuruse ja wastupidikäämise poolest kõige halwemaid, meie selja taga seiswaid politilise rõhumise ning orjastamise aegasi enese warju jätta tahab. Juba wanast ajast saadik on inimesed ijekeskis ning iseendi soo wastu niisugusel kombel määratlenud, et kõige wihasemad ja werejänulifemad loomad sellega wõrreldes nagu wagusad tallekesed näitje oewat. Aga, kuigi need kõige metfikuma tooruse ja lõhkumise wiha ajad haritud maades suuremalt osalt möödas on, korduwad nemad ometegi teistjuga fujul, nende südantlõhestawate feltskondliste kurbmängudena, nagu mõrtsukatööd, enesetapmine, näljajurm, õnnetuse läbi saadud haigusjed, enneaegne suremine, tööpuudus j. n. e. mis meie peaaegu iga päew peame nägema, ilma et meie suudaksime neid

tagasi tulemast taistada wõi õnnetute heaks muud midagi teha, kui lühikest aega wältawat kaastundmust awaldada. Iga päew näeme meie inimesi kõige tarwilisemate eluülespidamise ainete puuduse pärast ruttu kui ka pikkamisi hukka saawat, kuna aga just seal samas kõrwal jeltskonna jõukam oja külluses ning hea elu sees ära lämbuda ähwardab, ja kuna rahwa jõukas enne nägematale, kuid harilikelt ainult üfikutele inimestele kasuks langewale õitswusele tõuseb. Kui meie näeme, et sajad tuhanded priiskamisega hukka lähewad, kuna miljonitele jeesama saatus kehwise ning puuduse tõttu osaks langeb, siis tahaks sellele Inglise kirjanikule peaaegu õigust anda, kes küsib: „Kas see on õige, et miljonid jellepärast nälgiwad, et mõni tuhat liigjõõmisega hukka lähets?“

Arwustik tõi selle kurwa loo ilmsile, et waeised inimesed läbistikku waewalt poole rikaste inimeste elueast elawad. Mõnda siis ei ole waeisel inimesel enese waejuse tõttu mitte üfki elu headuse maitsemine taistatud, waid ta peab ka elu enese jätma. Kõige raskemal kombel rõhub jee waejuse wanne waeleid, ilmajüüta lapsufesi, kes juba esimest korda hinge tõmmates warajase surma wõi wanemas põlwes kätte tulewa haiguse idu endisse hingawad, nimelt jeltskondlise ülekohtu tõttu peaaesjalikult. Arwustik näitab, et läbistikku pooled kõigist waeste wanemate lastest juba enne wiendasse eluaastasse jõudmist jälle sellest maapealjest hädaorust puuduse, halwa rawitsuse pärast, ja muudel põhjustel lahkuwad. Sellest asjata tulemisest ja minemisest rahwale tõusew määratu suur kulu äratub waatleja tähelepanekut. Kõik need miljonid rahalist ja töökulu, mis laste peale läheb, kaowad nende surma korral üleüldjuse kohta jäädawalt ning neid on wõimata hiljemalt tagasi wõita.

Kas inimesearmastaja jüda ei pea kurwaks minema, kui ta kuuleb, et terwed karjad waeste inimeste lapsi hommikuti ilma waraeineta kooli aetakse — wõi kui ta meeltäraheitwateist ijadest ehk emadest loeb, kes endid ehk oma lapsi wabatahtlijelt surmale ohwerdawad, et aga

näljajurma wõi wiletsuse käest peaseda — wõi kui ta näeb, kudas mõni politilik eht majandusline pööre terwed farjad wirku töölisi ilma toiduta nende endi ja nende omaste jaoks uulitsjale wiskab — wõi kui ta näeb, kudas ligemise elu ning waranduse wastu sihitud kuritööde kaswamijeks enamasti waranduseta inimeste salajane sõda rikaste wastu põhjust annab — wõi kui tema aru saama peab, et enesearmastus ning eneseülitamine need alus- sambad on, mis inimlist feltskonda kannawad jne.? Kui meie endi suurtes linnades, endi wägewates tööstusekohtades kõnnime, siis wõime peaaegu iga samm peal tähele panna, kudas otsekohe rikkuse ja hiilguse paikade kõrwal, üle ja all patu ning wiletsuse koopad warjul asuwad, kudas toitude rohksuse all ägawate laudade ning üleliigselt koormatud kõhtude kõrwal kahwatanud nälgija siiskonna näpistamist kannatab, ja kudas igasuguse hea elu ning ülemeelsuse kõrwal lootuseta wiletsus kas aralt ja kartlikult jopasesse urkasje poeb wõi wihase meeleäraheitmisega kole- daid tegusi riigi ning feltskonna wastu sepitseb. Üks wäga õige wanasõna ütleb: „Kes tööd ei tee, see ei pea ka jööma.“ Aga kui palju ei jöö, kes tööd ei tee wõi kunagi teinud ei ole, ja kui palju teewad tööd, kes kõhtu täis ei saa jüüa! Sellest järgneb tagasilükkamatalt, et need, kes tööd teewad, ei muretse mitte ainult iseendi eest, waid ka terwe karja laisflejate ülespidamise eest. Seda ei maksa üteldagi, et need laisflejad endi esiwänemate tööwaewast elawad, sest just kõige tähtsamaid elutarwidusasju on wõimata ette muretšeda ning mis ära tarwitatakse, seda peawad oma aja inimesed endi tööwaewaga nõutama.

Aga niiugune ühtsuset jaguwemine ei maksa mitte ainult i h u, waid ka w a i m u toidu asjus. Kui palju suurte waimuannetega inimesi peawad igapäewase elu ifet kandma, sellepärast, et õnn neile hälli juures wastu ei naeratanud, kuna kehwa mõistuslega inimesed tihtigi wägewate kohtade ja õpetatud ametite peal seisawad. Just kõige aatelikum waimutöö annab hariliselt kõige wähem jissjetulekut. Mõttetargad ja luuletajad elawad enamasti

alati wiletsuses ning päriwad alles pärast surma auu, mis nad endi elu ajal kätte oleksiwad pidanud saama, kuna ruttu kokkuaetud ja pealiskaudne, wabrikuwiihil tehtud töö enama jao inimeste meele pärast on ning tegijale ta elu ajal kõige paremat taju pakub. Näituseks mõeldagu wiletsa, farmupidi kistud nalja peale Saksa näitemängudes, mis ainult tühja peaga inimesi löbustada võib, aga siisgi meie näitelawadel, mis pärijelt rahwale waimlise kaswatusse kohtadeks olema peaksiwad, kõik paremad tüfid enam ehk vähem kõrwale on tõrjunud. Samasugune nagu teatritega, mis raha maksimate pealtwaatajate mõju all täielikult seisawad, on lugu ka meie ajalehtede ja kirjadega, mille kõige kõrgemaks aateks tellijate hulk jääb ja jääma peab, ja mis sellepärast harilikult palju enam rõhku lugejate käesolewa aegse maitse ja endi juhatajate ning omanikkude kasude peale heidawad kui töö ning waimu- selguse laialilaotamise peale. Säherdust laitust tuleb, kuigi vähemal mõedul, ka raamatute kirjastamisele awaldada, kus mehelik otsekohejus ja kindel meel igal pool mäe kõrguse alatuse, rumaluse, laimduse või tuimuse kuhjaga wõitlema peab, kuna nurjatunud, lihtrahwa uudishimu või arwamist kõistawad kirjutiised igal pool tuhandete kaupa erku lugejaid leiawad. Mäherdusel piirita kahjulisel kombel see lugejate hulga seas maksimate meeleolu, maitse või arwamiste alla hädasunniliselt heitmine mõjuda võib ja juba mõjunud ongi, seda teawad kõik nõnda hästi, et sellest pikemalt juttu teha ei maksagi. Kui tihti ei tule meile, endi aja- ja raamatukirjanduse peale waadates, *Shakespeare* libe ütetus meelde: „Tõde on õuekoer, kes nurgas peab olema ja toast wälja kihutatakse, kuna proua Sülekoer (s. o. wale) tule ääres magada ja kõik teha võib, mis tahab.“

Kui meie nüüd küsime, et kus on need põhjusel, millest tähendatud kurwastawad lood tekkivad, siis loodame meie seletust leida selle kohta olukorrast, mida paremini tundma meid loodus teada õpetab, mis nüüd kõigist teistest teadustest sügawuse ja tähtsuse poolest kaugelst

ette käib. See on see käre wõitlus elu eest wõi olemisewõitlus, mis Darwini ajast saadik nii suurde kuulsusesse tõusis. Kõige esiteks nähti teda taim- ja loomariigis, kus ta üheks tähtsaks ümbermuutuse ning edene- mise põhjuseks on, kuna harilikelt ainult kõige tugewamad ja targemad, ühe wõi teise omaduse tõttu teistest ees seis- wad olemused selles wõitluses wõi wõidujooksus endi self- liliised ära wõidawad. Kaastundmiseks ei anna see wõit- lus meile harilikult mitte mingisugust põhjust, sest et surm rutuline on, sest et ilma kindla teadmijeta surma minnakse ja et päriselt seal ainult isiklik tublidus ehk iselaad otsus- tab. See on niisugune wõitlus, mida kõik ühesuguste sõ- dimise, põgenemise ja edasipüüdmise abinõuudega peawad ja kus üleüldine kogu kedagi ükshilut enese kaitsega ei toeta. Gooduse küllus ja rikkus on neil kõigil peamast ühemõedu- liselt tarwitada, ja ei ole eesõigusi olemas, mis ühele ära keelaksiwad seda wõtmast, mis teisele lubatud on. Ainult isiklik jõud wõi tublidus otsustab siin. Kuigi loom oma peja ehk koobast küll ka enese omanduseks loeb, peab ta ometi selle wastu walmis olema, et mõni tugewam ei tule ja seda ära ei riku wõi teda sealt ära ei peleta.

Koguni teistjuga laadi kannab see wõitlus enese ühiseluliste siseseadete tõttu inimeste juures, kes, ilmale tülles, juba kõik wõi kõik head kohad elu söögilaua taga ära wõetud leiawad olewat ja, kui neid mitte seisus, rik- kus, kõrge amet jne. ei aita, algusest saadik määratud on endi jõudu ja elu nende teenistusesse andma ja nende ka- suks ära fulutama, kes rikkad on ja kelle rikkust üleüldsus kaitseb. Sellepärast ei jää siin mitte alati kõige parem inimene wõitjaks, waid kõige rikkam inimene, mitte kõige tublim inimene, waid kõige wägewam inimene, mitte kõige ojawam wõi wirgem inimene, waid see, kes seltskonnas kõrge koha peal seisab, mitte kõige targem inimene, waid kõige kawalam inimene, mitte kõige õiglasem inimene, waid see, kelle käes igasugused poliitilise ning seltskondlise kurna- mise abinõud seisawad ja kes neid kõige kawalamalt tar- witada oskab. Sellepärast siis ka, sest et säherdune oluford

põlwest põlwe edasi kestab, teistiti olla ei võigi, kui et sellest aja jookul see teraw seltskondlike ühtlusetauise oluford wälja kaswab, mis meie praeguse aja seltskonnas walitseb ja mida meie eespool kirjeldasime. Peale jeda näeme meie inimese wõitluses elu eest kahte üsna isejugust asja, mis tingimataalt üksteisest lahus seisawad. Üks asi on inimese wõitlus looduse ja looduse poolt tema tegewusewabadusele ettetulewate takistuste wastu, — wõitlus, mida tema, teadagi, kõige paremate tagajärgedega pidanud on ja iga päew ifka suurema eduga reab. Sellest edust saawad kõik inimesed suuremal ehk wähemal mõedul oja, wõi wõiwad oja saada.

Teine asi on inimese wõitlus enesejarnaste wastu, mis aga niihästi otsekohene kui ka kaudne wõitlus ehk wõidupüüdmine elamisewõimaluse eest olla wõib. See wõitlus on samal mõedul, kudas wõitlus looduse wastu fergemaks jäi, karedamaks, wihasemaks ja raskemaks muutunud. Ka läheb ta jeda halastamatamaks, mida kaugemale edenemine waranduslijest küljest ulatab ning mida enam inimeste hulk ja nende tarwidused kasvawad. Tema mõjul jaiwad enesearmastus ja ifiklus maailma walitsejateks. See on üleüldine wõiduajamine wõi kõigi sõda kõigi wastu, kus juures ühe surm teisele leiba annab, ühe õnnetus teisele õnne toob. Wägew enese elu hoidmise tung ja seltskondlike enesearmastuse rõhumine tõrjuwad kõik muud tundmused kõrwale; selle wastu on wõimata panna, kui wastupanijad mitte waljusti nuheldud ei taha saada. Sest, kus ühe üksiku inimese hea käekäit wõi kasu asjasse puutub, seal tunneb seltskondlik enesearmastus harilikult sama wähe kaastundmust ehk halastust nagu tiiger, kui ta enese ohwrit pureb; ja jeda ei wõiega tohi sellele üksikule inimesele sugugi mitte süüiks anda, sest et enese elu hoidmise tung wõi tarwidus teda niisuguses seltskondlikes korralduses, nagu praegusel ajal alles maksmas on, jedamoodi tegema paneb, kui ta mitte ise hukka minna ei taha. Ifegi kõige ohwrimeelsem inimesefõber ei pease selle enesearmastuse rõhumise käest,

ilma et ennast kõige suuremasse hädaohusse ei saadaks. See on teatud mõedul üks suur ja üleüldine elu wilet-
juse ning puuduste eest põgenemine wõi kartuse pärast kõr-
wale jooksmine, ilma et neid, kes seal juures ära wäsi-
maha langewad, aidataks wõi nendega kaasa tuntaks, otse
kui Prantsuse Suure sõjawäe taganemine üle Beresina
jõe, kus juures ainult igauks iseenele peafemise peale mõtles ja
mõtlemata pidi. Kes mitte ei taha, et teda maha tallataks,
peab ise teisi maha tallama ning üleüldise sõjakäia järele
tegema: „Põgenegu, kes wõib! Kadugu, kes nõrk on!“
Ka on üksikutel jeltskonna liikmetel arusaamine säherduse
seisukorra toleduste kohta äraharinemise tõttu aega mööda
sama moodi nüriks jäänud, nagu sõjamehed lahingu tole-
duste wastu tuimaks jääwad.

Kes ei tunneks mitte amerikkase *Bellamy* kuulust
raamatut, kus kirjandis inimlise jeltskonna seisukorda suure,
lahedalt kirjeldatud tõllaga wõrdleb, kus wähem hulk inimesi
sees istuwad, kuna suurem hulk tõlla ette on rakendatud
ja tõlda kõigest jõust üle mägede ja orgude, läbi soode ja
rabade weawad, kus juures nälg kutsjari koha peal pufis
istub ning wedajaid piitsaga taga ergutab! Mina loen
jeda wõrdlust, nagu kõiki wõrdlusi üleüldise, mitmet pidi
wildatuks ja lonkawaks, aga üleüldiselt peab see siiski pihta
läinud olewat, nagu selle raamatu imestamisewäärilik kuul-
faksjaamine tunnistab. See ei oleks mitte wõimalik ol-
nud, kui suurem enamus inimesi aru ei saaks, et praegune
jeltskondlik kord loomuwastane ning ülekohtune on ja raa-
matust enamal chf wähemal mõedul iseendi, endi meeli
liigutawate tundmuste awaldamist ei leiaks.

Wististi ei leidu palju inimesi, kes tõsiselt waleks
ajada julgeksiwad, et säherdune jeltskondline kord waran-
dusliselt ja kombeliselt kõige halwemini mõjub ning mõ-
juma peab. Ühelt poolt sünnitawad waesus, waranduseta
olek ja kaswatuse ning hariduse puudus enama jao kuri-
töösi, mis riigi ja jeltskonna wastu on sihitud, kuna tei-
jelt poolt ütleliigsel rikkusel laisklemine ja igasugused patud
tagajärjeks on; mispärast riik ja kogukond sunnitud on

kallist kohut kõigi ta inetumate liisandustega ja sama kallist waeste eest hoolitsemist ülewal pidama. Kõmbeliseft küljest õhutab üleüldine wõidupüüdmine inetumaid kirgese elule, nagu kadedust, wiha, südamekalkust, rahaahnust, waljust, wastastikulist kiisamiit wastastikulise armastuse ja toetamise asemel. Igaiiks mõtleb ja toimetab ainult iseeneje ja enese kasu eest, sest ta teab, et häda korral keegi teine tema eest wälja ei astu ja ta üleüldisuselt toetust ei leia. Õigel wiisil korraldatud seltskonnas peaks igaiihe seltskonnaliikme tööpalk kõigi inimeste päralt ühel mõedul olema ning seltskonna juhtõnaks peaks olema: „Üks kõigi ja kõik ühe eest,“ kuna nüüd aga lugu pärijelt otse selle wastu on. Kõige suuremat kasu saame meie nende inimeste kahju wõi surma läbi, kes meile elus kõige armsamad oliwad, kuna meie nende waranduse pärime. Ehitusmeister ja kõik ehitusetöölised peawad rõemustama, kui majad sisse langewad wõi maha põlewad; arst peab rõemustama, kui palju haigeid on; adwokat toidab ennast kohtuasjadega, mis ta kaaskodanikkude rahu ja warandust riiisuwad; kohtunik peab rõemu tundma juurtest kaelakohtulistest protsessidest; ohwitserid peawad rõemustama, kui see kõige suurem wiletjus, mis inimesesugu kunagi tabada wõib, sõda, lahti peaseb, sest et neil siis ülendust loota on; joomastawate jookide müüja peab rõemustama, kui joomine kasvab; kõik käsitöölised ja töowalmistajad peawad rõemustama, kui asjad, mis nad on teinud, õige ruttu ära kuluwad; klaasisepp ja finnituseseltsi asjaajaja näewad äikeft ja rahesadu wäga heameelega ehk küll need looduseilmuwused inimestele kahju toowad; nõnda toob peaaegu kõik, mis ühele kahju sünnitab, teisele ikka kasu.

Säherdusi näitusi wõiks weel palju üles lugeda, aga nende hulga juurendamine ei muudaks lõpuotsuses midagi.

Sinna juurde peame weel töö enese rõhumat iselaadi lugema, sest nüüd ei tehta tööd armastuseft üleüldise kasu wastu, waid olude sunduse all. Praeguse aja tööline on endise aja orjaga ühewääriline, muud kui selle wahega, et teda mitte enam isanda piits, waid nalja karm käsi töö-

andja meelewalla alla kihutab. Aga tööandja ise on oma-
forda ka ori — kapitali, wõistluse, tööstusepöörete, streikide,
äriliste kahjude ori ja tihti peale sattub ta palju raske-
masse seisuforda kui tööline, kellele ta palka maksab.

Kuna asjaolude seisuford juba k o m b e l i s e st küljest
wäga ebaloomulik on, siis on ta seda ebaloomulikum weel
w a r a n d u s l i s e st küljest. Sest, kuna maa nii palju
toiduaineid annab, et neist terwele elawale inimesesoole
küllaliselt jatkub, ja mõistliku, ühiste põhjusmõtete peale
rajatud majapidamise juures weel enam anda wõib, ja ku-
na rahwuslik warandus ning määratu rikkuse kogunemine
iikfikute inimeste kätte enne nägemata kõrgusele on jõud-
nud, peame meie alaliselt keset küllust neid nälja, puuduse ja
õnnetuste mõjul tulnud haiguste ja enneaegse surma lugwsi
nägema, millest eespool juba kõnelesime. Kui filmakirjalik
on riigi hoolekandmine enese kodanikkude eest, et ta neid kõige
wähemate üleastumiste eest, mis elu, waranduse ehk terwise
wastu käiwad, kaitseb, kuna ta rahuliselt pealt waatab wõi lu-
bab, et alaliselt tuhanded inimesed häda, wiletsuse ja puuduse
mõjul pikkamisi wõi ruttu ferd wabatahtliselt, ferd sunni-
tult surma lähewad, wõi et puudulise kaswatuse ja toitmise
mõjul waimu ning keha poolest kängu jäänud noorsugu
üles kasvab, kes aja jookjul kaelakohtudele tööd annab,
wangikodasi täidab wõi waeste eest hoolekandjatele koormaks
langeb. Loomade piinamise wastu antakse walju si seadusi,
aga seda koledat inimeste piinamist ei näe keegi, mis lubab,
et kahwatanud, tiisikust põdewad tütarlapsed ja naised, jah
terwed rahwad, nagu Schlesia ja Erzsi mägestiku kangrud,
päewad ja ööd läbi niisuguse palga eest teeniwad, mis
waewalt neid nälja surma eest kaitseb; wõi et teised tuhanded,
jellejama eesmärgi pärast, elu ja terwise täiwa kahjulistes
wabrikutöödes ohwriks toowad; wõi et paljasjalgsed, wilet-
jal wiijil narudega kaetud lapsed talwel kange külmaga
linnades mööda uulitsaid hulguwad, wõi et tosin inimesi
ühte niisugusesse ruumi kokku tuubitud on, milles waewalt
ihele ainsale ruumi jatkus, kuna mõni teine kümme wõi
kakssteistikümmend tuba ja rohkemgi enese tarwis üksi peab;

wõi et waeste inimeste eluruumid tihti wiletsamad on kui rikaste foeraputkad wõi hoostetallid; wõi et paljudel muud midagi üle ei jää, kui lahtise taewa all ööd magada ehk seadus küll neid selle eest nuhtleb; wõi et inimesi olemas on, kes nälja ja ülespidamise murede pärast ruttu ehk pikkamisi hukka lähewad, kuna ainult rikaste laua pealt mahalangewad raafukesed wõi üks osagi nende küllusest jäherduft lugu takistada wõiksiwad jne.

Mina kordan weel, et päriselt wäga wähe niisuguseid inimesi leidub, kes neid asjalugusi waleks ajada wõi nendega ühenduses seiswat oluforda kaitsema julgeks. Ühiselu puudusest ja wigadest saadakse täiel mõedul aru, nagu sellestgi selgub, et tähendatud puuduste ning wigade kohta käiwade firjandusliste toodete ning paranduse-ettepanekute arw otse äraarwamata juureks on kaswanud. Aga — nii on harjutud nende ettepanekute peale wastama — seda oluforda ei ole kahjuks wõimalik muuta. Juba wanal ajal oli lugu niimoodi ja jääb ka edaspidi nii. Sarnaduseta olek on tarwilik inimeste seltskonna omadus. Igal ajal on aadel ja seisused, rikkad ja waesed olemas olnud, ning suurem hulk inimesi on ikka ainult tööd tegema ja käsku kuulama pidanud. Mõistus ning õigus ühiselulises mõttes on ikka aadeteks jäänud; ja kõik seltskonna-aatemehed, Plato enese mõistuseriigiga kõige ees, on tegeelikus elus ainult wiletsateks unistajateks jäänud. Kuigi ka täna kõik warandus ühetasaselt ära jagatakse, jõuaks endine ühesarnaduseta olek peagi jälle kätte. Ka tooks, nagu järelarwamine kergesti näitab, jäherdune üleüldine waranduse jagamine igale üksikule inimesele wõrdlemisi wäga wähe kasu.

Seal juures ei unustata ära wõistluse juuri heategusi meelde tuletamast, mis päriselt ergutajaks tööle ning edule on ja mis seda korda on saatnud, et praegusel ajal tarwitamine saaduste odawuse tõttu enam ehk wähem walmitamise järele käib, kuna waremalt üleüldiselt arwati, et wastupidine oluford üksinda õige ehk wõimalik on.

Aga k u d a s peab nende jेतluste peale waatama,

kudas peab asja parandama? Selle küsimuse peale on seda raskesti vastata, et tänini kõik lugemata armulised ühiskondliku küsimuse otsustamise katsed tagajärjeta jäänud on. Kuid see ei tohi veel inimesesõpra takistada järeljätmatalt selle peale mõtelda, kudas võimalik oleks parandust selles asjas soetada. Seda peab parandama ja mis kõige tähtsam on — seda võib parandada.

Parandama peab, kui ei taheta, et igal poliitilisel pöördel või wapustusel praegusel ajal (ja neist ei ole kunagi puudu) raskesti ühiskondlikud wapustused kannul käiks. Enam jao inimeste seas on arusaamine maad võtnud, et nimelt alamad rahwafihid ühiskondlike raskuste ja ülekohu all kannatawad ning tulewane rewolutsion ei jää enam, nagu esimese ja teise Prantsuse rewolutsioni ajal, „waranduse“ ees peatama. Selgeid märkisi, et jäherdused tiigritaolised fired ning ihad jügewal rahwahinges käärivad, leidub küllaldaselt; need fired ja ihad tulewad parajal ajal ilmsile, ilma et wägivaldsete abinõuudega muudkorda saata suudetaks, kui et aate eest kannatajaid ja aatemäratsejaid kaswatataks. Nihilistid Wenemaal, kommunnardlased Prantsusmaal, sotsialdemokratlased Saksamaal, fenierid, irredentistid jae., ikka kuuljamaks ja laialijemaks minew anarchismus on teatud mõedul ainult tormilinnud või hoiatusmärgid, mis läheneva pöörde eel käiwad; ja see riigitarf ehk riigijuht, kes neid tähele panemata jätab, on nagu laewnik, kes tormi eeli enese laewa ümber lenda-waid kajakaid tähele ei pane või nende peale jahti hakkab pidama, selle asemel, et neid hoiatajateks pidada. Sest „kes oma aega kajakate peale jahtipidades wiidab, see satub tormi kätte ning kaotab elu ning wara.“ (Kadenhausen.)

Kuigi aga, mis ju ka mitte võimata ei ole, korda peaks minema wägivaldsete abinõuudega igat ühiskondliku muut-mise katsed kauemat aega ära lüüa, siis ei kaotataks seega veel eespool kirjeldatud nurinat ning ülekohust-arusaamist seltskonna seas ära, waid ainult suurendataks seda. Aga jookjul tekkiks seltskonna jõukate ja waeste fih-

tide waele midagi salasõja taolist asja, mis kogufondlist rahu ja õnne sugugi mitte wähem ei kõigutaks kui awalik sõda. Sest kui näituseks ütleme, et Inglismaal kolm tuhat inimest aastal 1864 umbes 250 miljoni rubla sisse wõt-siwad, see tähendab rohkem kui kõik põllutöölised terwel Inglismaal ja Walesis kokku, siis wõib arvata et säherdune ebaloomulik olet ühiselus rahu kaua kesta ta ei lase.

Õnneks ei ole wõimata seda seisukorda muuta wõi ähwardawa maru eest hoida, ilma et tarwis oleks wägi-waldseid abinõuusi tarwitada, ja nimelt hulga rahuliste uuenduste abil, mis, praeguse jeltsfondlise korra peale põhjenedes, pikkamisi ja kord korralt parema olukorra loowad — muidugi siis, kui korda läheb suuremale hulgale ini-mestele selgeks teha, et säherdused abinõuud kasulikud ning tarwilikud on. Iseenesest mõista jätame meie siin need käre-dad ühiselu muutmise teed tarwitamata, mida kom-munistlased soowitawad. Säherdune olukord, kus kõik warandus ühine ja töö waba wõi wabatahtlik oleks, ja millest meie tagapool rohkem kõneleda tahame, oleks küll wõimalik, aga praegu on teda wõimata laialisemalt sisse seada, osalt sellepärast, et teda üleüldiselt ei soowita, osalt ka sellepärast, et inimlik ijeloomus nõrk on, kuna kauaaegne enesearmastuse ja isikluse kestwus teda säherdustes aatelis-tes oludes elamiseks kõlbmataks tegi. Säherdune olukord oleks ainult siis wõimalik olema, kui inimese waimu üle-üldise wenna- ja inimesearmastuse mõttes kauemat aega haritud on.

Seega siis ei jää muud nõuu üle, kui muid abi-nõuusi ning peaseteesi walida. Ja siin annab meile jällegi õiget näpunäidet looduseteadus, mille ülesandeks praegusel ajal jääb inimesesugu mitte ainult waimliseft, waid ka ühiseluliseft küljest wabastada.

Hiljemalt tulen ma weel kord tagasi wõitluse juurde elu eest, mida eespool tähendatud teadus õigel kombel walgustab ja mis praegusel ajal kahjuks ifka weel tooreft looduse elueestwõitluse laadi kannab, ainult selle

wahega, et seda siin enam ehk vähem ühejarnaste, seal aga wäga mitmejuguſte abinõuudega peetakſe.

Siin kõlab siis lunastaw hüüdjõna: Loodusejõu aſemele mõiſtusejõu ſeadmine, ſee tähendab nende abinõuude ja olude ühejarnafeks tegemine, millega ja mille all wõideldakſe. Üksikute inimeste wõitluſe aſemele elu eeft peab kõigi ühine wõitluſ elu eeft aſtuma. Teiſte jõnadega: toore loodusewõitluſe aſemele peab ühine, mõiſtuse ning õiguſe abil korraldatud ühiſeluline wõitluſ elu-tingimiiſte eeft aſuma.

See wõitluſ, mida praeguel ühiſeluliiſtel oludel peetakſe, teenib päris wõitluſe, ühejuguſte abinõuudega wõiduajamiſe nime palju vähem kui ſeaduſliiſelt korraldatud rõhumiiſe nime. Wõi kudas peaks teiſiti ſelle inimeſe wõitluſt kutſuma, kellele puumõel kätte antakſe ja keſ ſiis püſſide ning ſuurtükkide waſtu ſaadetakſe! Wõi ſelle inimeſe wõidujooksmiiſt, keſ mõne teiſjega, kellel hobuſed ehk raudtee tarwitada on, wõidu peale lähel! Wõi kudas peaks teiſiti nende kahe inimeſe wõitlemiſt kutſuma, kelleſt ühel kõik need head aſjad käeſ on, mida kõrge amet, rikkuſ, kaſwatuſ, hariduſ, ſelſkondlik ſeiſukoht jne. pakuwad, kuna teiſel muud midagi pole kui ta paljaſte käte ning ta koo- litamata mõiſtuse jõud!

Kudas ſäherdune wõitluſ ehk wõiduajamine lõpeb, ſeda wõib juba ette ära ütelda. Päriliſelt otjuſtab iga inimeſe ſaatuſe kohta juba tema ſündimine ja ſee inimene, kelle häll waeſe mehe urtiſikuſ ſeiſiſ, on juba alguſeſt ſaadik ſelſkondliſeſse orjuſeſse tõugatud. „Madalaſt jooſt ſündimiſe kõidikuid,“ ütleb J. C. Fiſcher*), „kanname meie terwe eluaeg, ja nende waſtu põrkawad tihti kõige kangemad püüded, miſ terwe eluaeg keſtnud, puruſ.

Meile ehk waſtatakſe, et ka wäga tähtſaid eralduſi ſelleſt ſeaduſeſt on. Wõib näituſeks ameriklaſt Jay Gouldi ette tuua, keſ waeſe karjapoiiſina Amerikaſſe rändaſ ja ſeal lugemata miljonide omanikuſ ära ſuri. Säher-

*) Die Freiheit des menschlichen Willens, Leipzig 1871.

dufi eraldufi wõi õnnelikufi juhtumifi ei wõi ega pea maha jalgama; aga need on wäga harwad eraldused, mis üleüldift otjufi ei kõiguta. Pärifelt kestawad auu ja rikus üfifikute perekondade wõi feifufte wõi jeltfkonnafihtide juures määramata kawa aega põlweft põlwe.

Õnneks puudub allarõhutud jeltfkonna- klawidil täielik arufamine wõi endi feifuforra tundmine. Üraharinemife wõim teeb nende tundmused jelle kohta tõntfiks ja paneb neid jeda, mis ometi ainult inimefte töö on, faatufe kindlaks määrufeks lugema. Kui afi mitte nii moodi ei oleks, juis oleks meil ammugi juba jee ühfifeluline rewolutfion käes olnud, mida alarifelt ette kuulutatatfe, aga mis juisgi kätte tulla ei taha. Ka on loodus jellepooleft targalt teinud, et õnn enam iga inimefe ifeloomufes ja meeelolus kui wälimifites eluoludes feifab. Kellel rõemus ifeloom on, tunneb enefel igafugufes eluforras enam ehk wähem hea olema, kuna kurwameelne, kartlik ehk nukker inimene kunagi päris õnnelik ei ole.

Sellegi peale waatamata näitawad eespool kirjeldatud olud ja nähtufed jelgesti, et jeltfkond juuremalt ofalt enefel hea ei tunne olema ja lähenevale pöördelile wastu ruttab. Oleks täiesti arufamata olewat, kudas fofjaldemokratia fäherdufel kohutawal kombel laiali laguneda wõib, kui meie mitte meelde ei tuletaks, et alamates kodanlifites ringfondades arufamine endi rõhutud olekufi alarifelt kawamas on. „Tõeks jääb,“ ütleb F. A. Lange oma tublis kirjufufes töölifteküfimufe kohta*), „et wõitlufi elu eeft jufi nüüd jälle rahwa kõige wägewamas ning mõjuwamas kihis ta terwes wäfitawas rafkufes tuntatfe, ja et meeled jelle rõhumife üfklufufufeft ära tüdinema hakkawad.“

Seda kurwastawat lugu on, nagu üteldud, ainult jef kombel wõimalik muuta, et abinõufi, millega iga üfifik inimene elu eeft wõitleb, rohkem ühefarnafeks tehtaks — ja ühefarnafeks tegemine peaks kõige efmalt warandufe

*) Duisburg 1865.

omandamise asjus ette mõetama. Peale jeda tuleks ühikute mõitlus ühiseks, vastastikku roetatud mõitluseks kõigi elu wigade wastu, nagu nälg, külm, wiletsus, puudus, haigus, wanadus, õnnetused, wigastused ja surm, muuta mõi mõidetagu niisugune oluford kätte, kus igatihe inimese hea käekäif enam ehk vähem ühendatud on terwe inimestefogu hea käekäiguga ning ümberpöördult — niisugune oluford, kus see ilus sõna teoks tehakse: „Üks kõigi ja kõik ühe eest.“

Säherdune oluford oleks, nagu ma arwan, wäga ferge kätte saada, ilma et ühiku inimese töö- mõi fogu- mifehimu selle all midagi kaotaks, nõnda et igatihe enese tegewuse ja waimujõu, enese wirluse wilja maitfeda mõib, nimelt sel kombel, et ühiku inimese ning terwe inimestefogu kasud kokkukõlasse seatakse.

Muidugi peab tõeks tunnistama, et täielik ühefarnafeks tegemine selles sihhis — vähemalt hakatuses — waewalt mõimalik on. Aga ka juba o s a k a u p n e ühefarnafeks tegemine peab ja saab häid tagajärgesi tooma ning arwatawasti aegamööda niisuguse seisukorra kätte mõitma, mis ühiselu küsimust täielikult ära otjustada lubab. Nimelt ei saa mõitlus, mis nõnda hästi ergutawalt mõjub, selle otjustuse läbi mitte nõrgendatud, waid fогuni kangemaks aetud, kuna igatihe ainult iseene wirluse wilja maitseb ja teiste kulul elada ei mõi. Ka on see otjustamine nii moodi mõimalik, et selle läbi loomulised wahed, mis feltfkonnas sündimise, perekonna, elamiskoha, waimuomaduste, sifemiste tungide, waimu ja keha ifelaadi, tegewuse mitmekesifjuse jne. tõttu walitfewad, ära kaotatud ei saa. Neid loomulisi wahesi ei mõi ära kaotada, sest et nemad inimeste ifeloomusest ja asjaoludest tulewad. Individualismuse ja kollektivismuse, lihtsalt fotsialismuse lepitamises mõi teiste sõnadega ühiku inimese kasude ja tarwiduste õigel kombel kokkukõlasse seadmises terwe inimestefogu kasude ja tarwidustega näitke sellepärast tulewiku terwe ühiseluline problem p e i t u w a t. „See

on pärijelt arusaamata," ütleb W. G. B a c k h a u s*), „et riigis, mille sisejeaded mõistusejeaduse peale põhjenedad, sotsialismu ja individualismu waenuliste wägedena üksteise wastu tööd tegema peawad.“ Sigidane ühendus individualistlike ja sotsialistlike mõtte ning isiku ja seltskonna wahel tähendab pärijelt selle suure riigimajanduslike põhjusejeaduse maksmapanemist, mille järele ükshu inimese kasu ifka ka terwe inimestekogu kasu peab olema. Neg on käes, et kokkupörkamine ükshute inimeste ja üleüldise kasude wahel rahwaste majanduslikes elus ära lõpetataks — niisugusel wiisil, et seal juures mitte tumedad saatuse wõimud tegewad ei oleks, waid inimene ise. „Ühiseluline majapidamine ja ühe inimese majapidamine peawad riigiüksuses koos seisma; nemad täiendawad ning edendawad üksteist, nemad käiwad kokku nagu ihu ja hing — jne.“

Mis selle lepituse wõi ühiselulise küsimuse otsustamise abinõuude kohta käib, siis wõiwad need kolmesugused olla. Nende nimed on:

1. Mõndanimetatud maarendi ära kaotamine wõi looduse ning õiguse poolest kõigi päralt olewa maa-waranduse tagasi nõudmine kõige inimestekogu kätte (sinna juurde on muidugi mõista ka wee jõud ning mäetööstus loetud).

2. Pärimisediguste muutmine, mis pikkamisi, järk järgult wõib olla kuni pärimise õiguste täielise ära kaotamiseni läheb.

3. Riigi muutmine üleüldiseks, wastastikku seotud kinnitusejeltiks haiguse, wanuse, õnnetuste, wigaseks jäämise ja surma wastu.

Mis esimesesse punktisse puutub, siis wõib küll waevalt ühte teist õiglasemat looduseõiguse põhjusemõtet leida, kui see, et maa, mis meid kõiki sünnitanud on, aga mida keegi sünnitanud ei ole, ja ilma milleta inimestel üleüldse wõimalik ei oleks elada, mitte ükshute inimeste päralt ei peaks olema, waid kõigi päralt. Mõndasamuti nagu inimene maa sünnitus en, nii peab ka tema elamine maa

*) Allen die Erde, Leipzig 1893.

omandamise abil põhjendatud olema. Inimene ei ole ilma maa ja tema kustumata jõu toetuseta midagi ega juuda midagi korda saata; tema ei juuda ilma maa jõudude ning andide tarvitamiseta midagi omandada, midagi sünnitada, midagi teha. Sellest järgneb, et kõige lihtsamate õiguse põhjusmõtete järele peaks igalilhel ilmasse tulnud inimesel maa andide ja jõudude tarvitamine ühel mõedul waba olema, ja et õigus maa peale samasugune loomulik õigus on nagu õigus waba õhku sisse hingata wõi maa seest wälja woolawat wett juua wõi enese peale päikest paista lasta. Rahjuks teotatakse seda põhjusmõtet aga tõsisel elus päris kolel kombel. Hulk olusi, nagu wägiwald, wõitmine, sõda, pärandamine, ostmine, kintimine, feudal ja laenamise kord j.n.e., on aja jookjul seda korda saatnud, et vähemus maa omandamise abil terwe inimese joo walitsejaks tõusis, kuni lõpuks kõik nii moodi ära jagatud oli, et hiljaks jääjatele enam sugugi ruumi ega kohta ei jäänud, ja et need, kui nad juhtumise kombel mitte ise omanikkudeks ei sündinud, õhu sisse rippuma peakswad jääma, kui nad mitte kohe mahatulemise õigust sel teel endile ei osta, et looduse poolt endile antud tööjõu nende orjusesse panewad, kes maad ja tööabinõuusi endi omanduseks nimetawad. Wägew ärarahinemise wägi on asja nii kaugele wiinud, et juurem hulk inimesi seda õigujeta olukorda täitsa loomulikult ja mõistetawaks peab, kuna see, kes põhjuseid uurima hakkab, peatjelt leiab, et maa omandamine mitte loomulik asi ei ole, waid wägiwallast tuleb. Ka oli see looduse jeadus kõige wanemal ajal peaaegu igal pool enam ehk vähem matjew, nii Palästinas, Greekamal, Italias, Sakjamaal, Gallias, Indias, Hiinas, Jaapanis, Perus jne. Juba inimese joo kõige wanematest ajaloolistest kirjadest leiame meie mõtteid, et maa kõigi inimeste päralt olema peaks, nii näituseks piiblis, mille tähendused selle asja kohta selguse poolest midagi soowida üle ei jäta. Küll oli wanade hebrealaste juures maa perekonna omandus, aga iga wiiekümne aasta tagant jagati maa uuesti ära. Nõndasamuti tunnistas Hiina mõttetark Lao tse maa niisuguseks pühaks

waranduseks, mis Jumalast kõigile inimestele on antud. Selle järele siis võidi Hiinas maad ainult tarvitada, kuna ta päriselt riigi omandus oli ja nimepidi seda veel täna päewgi on. Alles hulga aja jookkul fiskufiwad üfsikud inimesed maa Hiinas wägiwaldselt endi kätte. Samuti oli lugu ka Jaapanis, kus wast Mongoli wõitjad feudalkorra wägiwalla abil fiske seadfiwad. India elanikud ei tunnud, enne seda kui inglased neid endi alamaks wõitfiwad, ei maaostmift ega pärandamift.

Bachhausi arwamise järele näikfe wäga wõimalik, kui mitte kindel, olewat, et maa wanal ajal igal pool rahwaste ühine omandus oli. Ka wanad mõttetargad tunnistafiwad selle olukorra õigeks. Aristoteles seletab, et maa peab üleüldine warandus olema, ning Plato nõuab, et igale kodanikule ühe palju wõi ühes wäärtuses maad tarwitada antaks. Ka maksfiwad Roomas ning Greckamaal esialgu sellekohased maaseadused. Spartas oli kawa aega keelatud maad müüa ja päranduseks jätta; ja Athenas andfiwad Solon ning tema järeltulijad isiklise waranduse omandamise kohta üleüldise rasked määrused, mis esialguslist kommunistmuse wõi ühise omandamise aega meelde tuletafiwad. Ka Roomas arenes isiklik maa omandamine alles aega mööda ühifest omandamifest wälja. Esialgu oli maa üleüldine warandus, kuid hiljemalt fiskufiwad üfsikud perekonnad ja suguwõsad selle endi kätte. Kui kaheteistkümnne laua seadus ja müümise õigus maksma pandi, tõrjus isiklik omandamine ühise omandamise kõrwale. Suurmaaomandamine keelas wäikemaomandamise ära, ning siis tekkifiwad asjaolud, nagu meie veel praegu neid Inglismaal selgesti tähele panna wõime. Kindel on ka, et wana Germania seaduse järele haritawast maast kõige suurem ning kõige tarwilisem osa wõi nõndanimetatud Aussenmark kogukonna liikmete ühine warandus oli, kuna nõndanimetatud Binnenmark üfsiku inimese käes ainult ajutise omandusena seisis, mida ta „walitsejana“ tarwitas. „Wanade sakslaste juures oli maa tarwitamine isiklise omandusena ning ainult enese kasuks täiesti tundmata asi.“ Ja säherdune maa-

omandamise õigus ning sellest tõusew ühijuse tunne oliwadgi põhjuselks, et wanad germanlased nii wabad ja tugewad oliwad. Alles Rooma seadused endi isiklike omandamise õigustega tõiwad ka wanas Germanias niisuguse olukorra päewakorrade, kus maa eraomanduseks muutus. Seep see oligi Messuse särk, mis jurew Room Germania hiiglaselise salakawalal mõttel päranduseks jättis. Kuid wanad Germania õiguseolud oliwad nõnda küpsmõttelised, et ühise omandamise riismeid weel täna päewal mõnes Saksamaa riigis ning nurgas mitmesuguste nimede all ette tuleb. Ajakirjal „Freiland,“ Saksa maaomandamise olude parandamise seltsi healekandjal, läks korda selgeks teha, et Saksamaal weel üle saja koha on, mis ühijelt maad omandawad. Weel palju täielikumalt on see olukord maksuaks jäänud mõnes kohas Wenemaal ning mõnedes Serbia ja Kroatia külades, niisama ka paljude Aasia juguharude juures Wene nõndanimetatud „miri“ kujul, kus kõik kogukonna liikmed ühijelt maa omanikud on, seda ühijelt hariwad ja saagi ühetasajelt endi wahel ära jagawad. Schweitsis leidub säherdusi wana olukorra riismeid nõndanimetatud „Allmendi“ nime all. Terwes Afrikas tuleb, nagu *P e t o u r n e a u**) teatab, ainult harwa seda ette, et maa kellegi oma on. Samasugune lugu maksis Ameerika pärismaalaste juures, kus jahipidamise ja kalapüüdmise paigad mitte üksikute inimeste päralt ei olnud, waid terve juguharu päralt. Jaawa saarel on maa weel praegu kõigi elanikkude ühine omandus ja seal maksjab põhjusseadus, mis enese laadi poolest Wene „miri“ külakorraga väga sarnane on. Wanade perualaste juures maksis Prescottti***) seletuse järele plaanilikult maksmapandud ja ülewalt poolt juhitud kommunismus, millel tagajärjeks oli, et waesust ja puudust olemas ei olnud, ja et wanade, nõrkade, haigete ja õnnetuse ohwite eest korralikult hoolitseti jne.

Kui neid tähelepaneku'd inimesesoo eelajalooga kokku

*) Die Sozialwissenschaft nach der Ethnologie, Paris 1880.

***) Geschichte der Eroberung Perus, Leipzig.

seame, siis peame arvama, et, nagu kirjanik oma raamatus, mis kulla ajajärgu kohta käib, lähemalt seletab, metsfikud esiaja suguharud isikliku omandamise õigust nii vähe või kitsendatud mõedul tundsiwad või auustasiwad nagu praeguse aja metslased; — ja nimelt mitte ainult kütide ning kalameeste juures, kus võimalik ei olnud maad kindlasti omandada, waid ka põlluharijate juures. Minult sõjariistad ja tööõuud, mis iga üksik inimene enesele ise oli walmistanud, tunnistati tema isiklikuks omanduseks, kuigi **P l u t a r c h i** teatuste järele isegi weel wanade lazedämonlaste juures lubatud oli endi naabrite hobuseid, koeri ja tööriistu tarwitada, kui need neid ei tarwitunud.

Tagasipöörmine wanade olude juurde või looduse ja õiguse poolest kõigi inimeste päralt olewa maa ühiseks omanduseks tagasiandmine on pealegi — ka kui meie kõik ühiselulised ehk looduseõiguslised põhjusel tähele panemata jätame — majandusliselt või riigimajandusliselt jäherdune tarwilik asi, et tema pika peale kõigest wastupanemisest hoolimata päewakorrale tüübib. Sest rahwa määratuma juurdekaswamise tõttu Europa maades ei ole muud abinõuu olemas, kui tahetakse maast kõige suuremal mõedul kasu saada. Sellepärast ei või ega tohi üksikute maapere-meeste hoolets otjüstada jätta, kes ja misjulgusel mõedul nad maad kasutoowaks teha tahawad või mitte; waid kõigi inimeste kasu pärast on tarwis maast kõik wälja wõtta, mis wähegi võimalik. See võib aga ainult teaduslise majapidamise põhjusmõtetel sisesestatud suurmajapidamise abil kui ka sel kombel võimalik olla, et üksigi maalapikene ta seisukorra ja omaduste mõedul tarwitamata ei jää, kuna eramajapidamine selles asjas wäga tihti kahjulikult toimetab või eiõnnub. Mitte kusagil ei tule see lugu selgemini awalikuks kui Inglismaal, kus teatawasti kõik põlluharimiseks kõlbulik maa 35 miljoni inimest suure rahwa kohta ainult 14 — 15,000 inimese käes seisab, kes sellest — hariliselt ilma töödtegemata ja ilma mingi isiklise waewata — iga aastas mitte vähem kui 2000 miljoni rubla renti wõtawad. Sutherlandi hertsogi suurtest mõisadest näitu-

jeks (11 miljoni akrit) on ainult umbes 23,000 akrit ha-
 ritud; ja maa annab läbistikkü 50 kop. akri pealt jisketu-
 lekut, kuna paljudes kohtades see summa nelikümmend
 korda suurem olla võiks. Aga piirita rikkad Inglise maa-
 lordid peavad paremaks wiljakast maast, mis tuhandetele
 wirtadele inimestele peatoidust anda võiksid, lambakop-
 lisi wõi jahiaedasi, wõiduajamise platšisi wõi puiestikkusi
 j. n. e. teha, ja nad ei häbene jellel otstarbel asunikkusi
 kohtadest armutatult wälja ajada; ning samajugused lood
 sünnivad, kuigi mitte nii suurel määral nagu Inglismaal,
 igal pool. Nõnda on Saksamaal üheksa kõige suurema
 maaomaniku käes üks üheksandik kõigest Saksamaa haritud
 pinnast, kuna Prantsusmaal maapinna jagamise poolest
 lugu parem on. Isegi Amerikas, kus ometi maad küllalt
 leidub, tulewad eraomandamise kurwad tagajärjed juba
 jäherdusel wiisil awalikuts, et ameriklase H. George kiri
 edenemise ning waeusje kohta, milles kirjaniik tähendatud
 omandamist ühiselu warjukülgede peahallikaks nimetab,
 miljonite kaupa lugejaid leida wõis. See oli üks kõige
 rumalamatest ja ühtlasi kõige ülekohtusimatest Amerika wa-
 litsuse tegudest wõi eksitustest, et tema mitte, mis tal ko-
 guni kerge oleks olnud, jeda mõetmata maad, mis ta pä-
 ralt oli, kohe algusest jaadik rahwa üleüldiseks omanduseks
 ei tunnistanud ja osade kaupa erainimeste kätte ei renti-
 nud, waid jelle osalt ülesostjatele ja eraseltjatele kinkis,
 osalt wõileiwa raha eest erainimestele müüis, osalt wägi-
 waldsjete ahnitsejate meelewalla alla jättis. Eraldus tehti
 ainult Colorado osariigis olewa suure rahwapiiestikuga,
 mis peaaegu sama suur on kui Saksi kuningriik — aga
 mitte rahwamajanduslistel, waid rikaste ja jõukate inimeste
 lõbutsemise otstarbetel. Kui kõige maaga oleks nii moodi
 tehtud, siis oleks nüüd Amerika rahwal mõetmata, ei ku-
 nagi lõppew warandus tarwitada, kuna praegustel oludel
 see hiiglasuur warandus ainult üksikutele inimestele kasuks
 on. Kõige rohkem filmapaistew ja ülekohtune näikse jä-
 herdune maa eraomandamine seal olewat, kus maa hind
 lihtsa rahwafaswamise tõttu tihti määratu kõrgele tõuseb,

nagu nimelt kaswawates suurlinnades ning nende ligidal, kus jägedasti maatükid, millel waremalt peaaegu sugugi wäärtust ei olnud, lühike aja jookjul päris kullawäljadeks endi omanikkudele muutuwad, — ja nimelt, ilma et wiimased midagi selle heaks teekiwad, waid ainult üleüldjuse Wirkuse ning tegewuse tõttu, mis sellegi pärast selle enese Wirkuse wilja ükikutele eraomanikkudele ilma mingi wähendujeta sülle heidab.

Mis nüüd sellesse puutub, misjugusel wiisil ja kudas moodi eraomandus riigi wõi üleüldjuse omanduseks peab minema, siis on see kõrwalik küsimus, mille peale maaomandamise olude parandamise soowijad mitmel kombel wastawad. Seal juures on iseenesest mõista, et wägiwaldsest ärawõtmisest juttu olla ei wõi, waid maa eest hindamise teel määratud tasu maksetakse. Sest, kuigi ka, nagu selgeks on tehtud, wäga palju ja just need kõige tähtsamad perekonnad maad õigel kombel omandanud ei ole, waid wägiwalla ajal selle endi kätte kiskunud on, ei tohi ometi, sest et nõnda kaua aja tagant omandamise laadi kohta enam uurimist ette wõtta ei wõi ja järeltulejad wanemate pattude eest ei wastuta, kellegile tema praeguses õigusemõistes ülekohut teha.

Kõige ladusam oleks maad hindamise põhjal tagasi osta — kus juures wäikemate mõisade wõi maatükkide eest täit hinda maksetakse, wäga suurte mõisade hinnast aga teatud summa maha arwatakse, — olgu puhta raha wõi riigi pantkirjade vastu. Muidugi läheks jarnase ettewõtte teokstegemiseks esialgu palju raha tarwis; aga see ei takistaks palju, kui minu teise ettepaneku wastuwõtmise tõttu parandamise õiguste piiramise asjus terwe maapind wõi vähemalt suurem osa sellest ühe ehk ka mõne inimesee jookjul riigi omanduseks langeks. Sinna juurde loeme rahwaarwu kaswamise ja suurmajapidamises hoolja maaharimise tõttu alaliselt tõuswa maapinnawäärtuse, mis igal tingimisel, kui üleüldjuse tegewuse tagajärg, ka üleüldjusele wõi riigile kasu toob.

Disekohejed maaomandamise olude parandamise nõud-

jad, kes Sakjamaal iseäraliselt „ühisuseks“ kokku heitsivad ja kellel iseäralik, Berlinis ilmuv healekandja nimega „Freiland“ (Wabamaa) on, näitje enamasti selles arwamises olewat, et „maa ärawõtmine üksikute inimeste käest ja kõigi inimeste kätte andmine,“ mis põhjustirja järele nende püüete eesmärgiks on, selleks küllalt mõjuda, et, kuigi mitte jalamaid, siis ometi aegamööda, ühiselu küsimus täielikult ära otjustatud saab. Nemad loodawad, et forda läheb hüpothegiolude ärakaotamise abil erakapitali mõju maa pealt kõrwale juhtida, ja maad üleüldse liikuma kapitali võimuse alt peasta, kuna nad maa olemist maaomandajate käes kõigi ühiselu-majandusliste wiletsuste põhjusteks ning kõige majanduslise kitsikuse aluseks peawad. Nimelt halwataks B a c k h a u s i arwamise järele sel kombel kurjawaimu K a s u w ö t m i s e (Zins) „hirmsalt moolawat wiha,“ mis weel koledam on kui sõja kurjawaim, sest et tema rahu ei pea ja alalijelt suuremaks kaswab. Kasuwõtmine on terve jeltskonna üheks ainjaks suureks sõjalaagriks muutnud, kus tale iga päew inimesi lugemata hulgal ohwerdatakse. Sest eramaamonopoli wolitsuse ning tema mõju all on kaugelt suurem osa igast rahwast kohustatud suurmaapidajatele ja suurkapitalistidele kasu maksma, nagu omal ajal wäikesed Rooma kodanikud ja allasurutud rahwad Rooma maaomanikkudele ning suurkapitalistidele raha maksma pidiwad.

Kui selle raamatu kirjutaja ainult selles mõttes maaomandamise oludeparandamisest oleks kõnelenud, nagu senini maksnud on, siis wõiks ta siin lõpetada, sest tähendatud mõtte poole hoidjad arwawad, nagu üteldud, enesel põhjuseid olewat loota, et nende püüete teokstegemisel ühiseluline wiletsus täiesti ära lõpetatakse. Et tema aga seda lootust õigeks ei pea, siis on ta sunnitud sellel põhjusel, et abinõuud, millega igaiüks inimene elu eest wõitleb, rohkem ühesuguseks tehtud saakjivad, enese teise ettepaneku juurde astuma, mis parandamise õiguste wõi parandatawa kapitalismuse kitsendamisesse ja ärakaotamisesse puutub.

Raamatu kirjutaja mõistab väga hästi, et ta selle

ettepanefuga teatud mõedul otsekui erilaste pesasje pistab ning igasuguste armustawate waenuawalduste wastu walmis peab olema. Sest, kus üksiku inimese isiklik kasu asjasje puutub, seal lõpeb kõik rahulik ja õiglane otjustamine. Seda õigust, et ta oma lapsle ning lapselapsle seda järele jätta mõiks, mis ta ise kogunud on, ei taha keegi eneselt ära wõtta lasta, ka on üksikul inimesel selles asjas täielik õigus, nõnda kaua kui ta maksuwatel seltskondlistel oludel seisab. Aga hoopis teisiti on lugu siis, kui ühisele korraldaja olusi ette näeb, mis koguni teist laadi kannawad ja kandma peawad. Sest, nõndasamuti nagu poliitilisi rewolutsionisi lõhnaõli abil korda ei saadeta, nii ei wõi ka tagajärjerikka mõjuga ühiseulisi uuendusi poolikute wõi puuduliste abinõuudega ette wõtta. Pealegi wõin ma enese ettepaneku toetuseks kõige pealt seda meelde tuletada, et pärandusemaksammust ajast saadik juba üheks kõige õiglasemaks ning kõige wähem rõhuwaks maksuks on tunnistatud, ja et seda seadust tarwis on ainult laialisemates piirides, nimelt kaudses pärandamises, tarwitada, kui minu ettepanekule enam läheneda tahetakse. Säherduse maksuwõtmise mõtte poolehoidjate hulk kaswab nii hästi õpetatud kui ka õpetamata meeste hulgas aast' aastalt, ja ei ole ka lugupeetud, isegi alalhoidlistest riigioiguse tundjatest puudu, kes põhjusmõtteliselt selle poole hoiawad, nagu Brinz, Roscher, Marlo, Umpfenbach, Schöffle, Pfizer, Bluntzchli, Baron, Hallier, jne. Et pärisotsialistid seda mõtet heaks kiidawad, on peaaegu iseenesest arusaadaw. Juba Baaseli rahwuswaheline töölistekongress aastal 1869 wõttis eramaaomanduse ja pärandamise õiguste ärafaotamise enese eeskawasje, ja Prantsuse kollektiwiliste otsialistide kongress aastal 1880 seadis wiimase punktina enese eeskawas „pärandamiseõiguse ärafaotamine kõrwaliste sugulaste kohta ja igasuguse otsekohese pärandamise ärafaotamine summade kohta, mis suuremad on kui 20,000 franki“ üles. Ka Inglise põhjalise uuenduse nõudjate eeskawas seisawad mõlemad tähendatud nõudmised ülewal. Uuemate käremeelsete kirjanikkude seast on iseäranis

M a r N o r d a u enese kuuljas raamatus haritud rahwaste ebaõmbete kohta jeda arwamist selgete põhjendustega kaitsevad. Minu arwamise järele on säherdune pärandamise õiguste parandamine wõi kapitali pärandamise kitsendamine ning ärakaotamine lihtne ühiseseluline õiguse nõudmine. Sest keegi ei wõi selle nõudmise järele maksmaks tunnistada, et inimeste seas, kes, kuigi ka mitmesuguste loomumadustega, ometi ühejuguise elamiseõigusega ilmasse tulewad, üks teatud mõedul pudrulusifit, teine näljapunni suus hoides sünnib. Keegi ei wõi jeda loomulise õiguse tagajärjeks lugeda, kui üks juba kättis miljonite otsas aaleb wõi hulka maad, mis kõigi päralt olema peaks, enese omanduseks nimetab, kuna teine, nagu Inimese Poeg, mitte ei tea, kuhu pead panna, et enese wiletja elu waewadest niug raskustest wälja puhata. Mõteldagu selle rikka inglase tujude peale, kes enese terwe suure waranduse ühe temale isiklikelt täiesti wõerale naisterahwale kinkis, ainult selle pärast, et selle naisterahwa ilus nina temale meeldis, ja samasuguste meeletumate juhtumiste peale, kus suured warandused inimestele pärida jäeti, kes jeda sugugi ei tarwitunud. Tuletatagu meelde pärandamisi eluta olemustele wõi kirikutele, millest üleüldiselt ainult kahju tuleb, inetumaid pärandusewarguse lugusi, lugemata pärandusetülisi, mis tihti terwed perekonnad kõige käredamalt isekeskis riidu ajawad ja inimese iseloomu kõige inetumaid kirgesi õhutawad, mõteldagu sugukonna waranduste kahjulise oleku peale, alalise pärandamise teel alalhoitud suurte erawaranduste peale, mis riigiks riigi sees, rahajõuks riigijõu sees on, pärandamise peale koguni kaugelele sugulastele, kes pärandusejätjat kunagi näinud ega tunnud ei ole jne. Nõndanimetatud tõstament wõi waba tarwimiseõigus päranduse kohta ei ole ka sugugi loomulise õiguse tagajärg, waid hiljemate aegade leidis, mis wist Rooma ajast pärit; Wanal Saksamaal näituseks ei tuntud teda sugugi. Kõige wanem omandamise laad oli, nagu Laboulaye ja Laveleye endi uurimistes omandamise mõtte tõusmise kohta selgeks on teinud, ü h i n e o m a n d a

mine. Alles Rooma seadus enese üleauruse, juba tähendatud isiklike omandamise õiguste kaitsemisega tegi endisele asjaolude seisukorrale otse peale ning ajas kirjeldatud õigused isiklike omakasu tagaajamise mõttes väga teravaks — mille tagajärjel meie veel praegu raskesti kannatame. Praegusel ajal on waranduse omandamine, nagu Laveleye ütleb, enese endise ühiselulise laadi täielikult kaotanud. Hoopis teistjagune olles, kui ta esialgu oli, ei ole temas enam midagi ühist. Ta on eesõiguste abil kaitsetud, piiramata, ei tunne talistusi ega kohuseid ja üleüldise inimestekogu kasude peale vaatamata ei näi temal muud otstarbet olewat kui üfsikute isikute kasu taga ajada jne.

„Omandamise õigus“, ütleb Laboulaye enese auuhinnaga-kroonitud kirjatoos, mis selle õiguse kohta käib, „on seltskonna sünnitus . . . Igakord, kui seltskond selles asjas midagi muudab, siis on tal selleks täielik õigus, ja keegi ei wõi mõne wanema seaduse nimel selle wastu panna, sest enne ja pärast teda ei ole midagi olemas. Tema on see ainum õiguse hallikas ning algus.“

Üfsik inimene ei tohi enese omandatud ehk päritud warandust juba sellepärast mitte oma tahtmise järele wabalt ära kinkida, et tema seda mitte ainult enese abiga omandanud ei ole, waid seltskonnas ja seltskonna kaastegewusel. Üks kõige selgem näitus selle kohta on, nagu eespool tähendatud, maapiinna hinna määratune tõusmine suurtes kaswawates linnades ja nende ümbruses, mis üfsikutele omanikkudele ilma wähemagi isiklike waewanagemiseta miljonid sülle heidab ning üleüldisusele korterite üüri otsata kerkimise tõttu mitte kasu, waid ainult kahju toob. See on niisugune kord, kus kehwad inimesed täielikult rikaste inimeste orjuses seisawad ja niisugustele oludele oleks seaduste abil ammugi wõinud tõkkeid ette teha.

Õhenejast mõistetawalt ei wõiks säherdust põhjalikku seltskondlikku uuendust, nagu pärandamise õiguste piiramine, mitte korruga wõi järsku, waid ainult pikkamisi ja ilma et erakajud suuri wõi järskuseid kahjusti saaks, ette wõtta. Aga just selles pikkamisi sisseseadmises peitubgi selle ette-

paneku peakasu, kus juures tegelik elu ning igapäevased elunähtused teadusele igal ajal appi tulla ning seda toetada võivad. Sarnasel teel ei jää ka raskeks otsusele jõuda, kas pärandamise õigus täielikult ära tuleb kaotada või ainult piiratud peab saama.

Terive see ettepanek on selle poolest kõige kasulikum, et ta igaihele ühel mõedul õigust teeb, see tähendab, tema nõudeks jääb, et igaüks ainult iseenele wõimuse, iseenele tege wuse wilja maitsema peab ja et mitte enese esiwanemate tege wuse wõi õnne wilja, mille kätte saamiseks tema mingit waewa ei ole näinud. Rikaste wanemate lastel on harilikult see eesõigus, et nemad toored, rumalad, laisad wõi lödwade elukombetega wõivad olla, nõnda et juur, nimelt ärateenimata warandus neile tihtigi ennem wandeks kui ennistuseks saab. Sündimise poolest rikkaid wõi ülemast seisusest inimesi peab suurem hulk midagi kõrgema olewuste taoliseks, kellele ainult teatud ara auukartusega läheneda wõib, kuigi need seltskonna laisad liikmed nendeist kaugel alamaal seisawad, kes nende elu ladusaks on teinud. Proudhoni kuuluis ja kardetud ütetus: „Warandus on wargus“ seisab sellepärast väga õiglase mõtte peal, et ainult iseoma töö abil saadud warandust õigeks omanduseks wõib kutsuda, kuna ilma iseenele waewata saadud warandust väga hästi üleüldise inimestekogu omanduse wõi tööjõu warguseks nimetada tohib. Sest kui päranduse teel rikkaks saanud seltskonnaosa teatud mõedul külluses ning wõrdlemisi tege wuse jeta olekus elab, siis on see ainult sel kombel wõimalik, et see osa enese eest lasseb oma raha tööd teha, see tähendab, et raha ise tööd ei tee, siis saab ta kasu waejemate kaasinimeste waewast, tööst ja puudusest, kes kasu (zins) peawad maksma. Mitte sellesse warandusesse ei pea puututama, mis iseenele wõimuse ja enese kofkuhoidmise abil on omandatud, waid tarwis on seda warandust teatud piirides hoida, mis teiste inimeste wõimuse wõi õnneolude abil saadud. Kes seda korraldust ülekohtuks loeb, sellel peawad küll iseäralikud arwamised õiguse kohta olema.

Üks teine väga hea külg minu ettepanekul on see,

et tema maksmapanemise korral suurte erawaranduste kogunemist ükshilute inimeste kätte, mis, nagu waremalt tähendatud, riigiks riigi sees, rahawõimuks riigiwõimu wastu on, mõjuwalt takistatakse. Säärduise warakogunemise kahjutoom iseloom poliitilisest küljest tuleb ijaaranis seal nähtawale, kus, nagu näituseks Amerikas, õnnetu Manchesteri põhjusmõte maksjab, ja kus tihti suured wõi rikkad raudteefeltsid terwe riigi üle poliitikalihelt walitsewad. Ameerika raudteede direktorid mängiwad sealsete raudteeolude määratu laialduse ning tähtsuse tõttu praegusel ajal samasugust osa, nagu keskajal feodalherrad mängisiwad, ja murrawad halwa walitsemise wõi puudulise teekorralduse abil igal aastal mitmel ajal ja tuhhandel inimesel peaaegu ilma nuhtlust kartmata kaelu wõi vähemalt käsi ja jalgu. Jah, Amerikas ei warjatagi seda hädaohtu, mis ihegi kongressi ja osariikide ühiht walitsust raudteede poolt ähwardab. Aga ka Europas on karta wõi wõimalik, et suured rahajõuud mõnel juhtumisel sõja ning rahu üle otustawad wõi parlamentlihi asutusi endi tahtmise alla paenutawad. Praegusel ajal on ju raha ainsam otustaw wõim ja mammona jumal ainsam jmmal, mida weel tõise õhinaga kummardatakse!

Kõige wiimane ja tähtsam hea külg minu ettepanekul on see, et riik, ilma et ta põlatud maksukruuwi pruugiks tarwitada, kõige kergemal kombel nõnda palju raha wõib kokku ajada, kui tal kõige tarwilisemate uuenduste ettewõtmiseks tarwis läheb, nagu laste kaswatamine ning ülespidamine, kus ükshil perekond sellega korda ei saa, maksuta kooliõpetuse jagamine, leskede naiste ning waeste laste eest hoolekandmine, waesuse ja tööpuuduse ärakaotamine, töö- ning walmistamise-abinõuude muretsemine, läbikäimise olude parandamine jne. Kui meelde tuletame, et Preisi rahaministriumi aruannete järele Preisimaal ükshinda igal aastal kaksteist sada miljoni marka pärandusi jäetakse, — mis teiste arwude najal weel wäikene summa on leitud olema ning pärijelt kaks korda nõnda suur on,

— siis selgub sellest, kui suurt kasu jäherdune abinõuu, pealegi veel riiklise rendivõtmisega ühenduses, saata võiks.

Muidugi teada võib selle abinõuu ja tema teostegemise vastu hulk põhjuseid ette tuua, mille seas kartus, et töötegemise himu kaob, varandus ära raisatakse ja seadusest sel kombel üle astutakse, et omandus elu ajal ära kinkitakse, kus juures perekond viletsusesse jääb, peaosja mängib. Nende põhjuste peale lähemalt vastata, seisab teinepool selle väikese kirjatöö piirisi. Selle asemel juhatan ma tähelepanekut enese raamatu peale „Inimese seisukoht looduses ning seltskonnas“, mille kolmandas jaos mina neid põhjuseid küllalt mõjuvalt ümber lükanud arwan olevat ja kus ka sellega ühtlasi tähtis kapitaliküsimus põhjalikult ära seletatud on.

Minult jeda ei pea siin tähendamata jätma, et parandamisõigust omandamisõigusega võrreldes mitte ei või tähtsal mõedul tööle üleskihitajaks nimetada. Muidugi võime meie küll igapäew jäherduste inimeste juust, kes üleliiga kofku hoiavad ja asjatunult warandust kofku kraabivad, truuwitust kuulda, et nemad ainult endi laste eest hoolitsevad. Aga see peaks halb inimese iseloomu tundja olema, kes jeda truuwitust otsekohhe usuks. Enamasti kogutakse ikka iseene se pärast ja waranduse ihkamise sunnil ning petetakse ennast või teisi selle seletusega, et jeda järeitulistate pärast tehtawat, — mis ka juba sellest selgub, et just nende seas, kellel endil lapsi ei olegi, kõige juuremaid ihnuskoisi leidub. Selle vastu oleks palju loomulikum, kui need, kes endi waranduse või jõuka elukorra oma waewa abil kätte saanud, endi lastelt või pärijatelt samasugust waewa, samasugust tööd nõuakšivad või ootakšivad, selle asemel, et nendele kõigest jõuust laisaaset walmistawad, kus nad lapsepõlwest saadik wedeleda wõikšivad. Selles asjas wõiksime loomadelt õpetust wõtta, kes ju ka südantliigutawa hoolega endi pöegade toitmise ning kaswatamise eest muretsewad, aga neid sellest silmapilgust peale, kus nad ise endid üles pidada wõiwad, üksi jätawad. Nõnda peaks tarwiliste muu-

datustega lugu ka inimeste juures olema. Selle raamatu kirjutaja kuulis Ameerikas wiibides, et seal, nimelt New-Yorgi linnas, wäga rikastel perekondadel wiifiks olla, juurt wõi suuremat osa endi warandusest teadusliste, kunsti- wõi heategewate asutuste peale ära kulutada wõi inimesesoole kasuliste ettewõtete asutamiseks anda ning endi perekondi sel kombel tööd tegema sundida, sest nad on ära näinud, et wäga rikaste perekondade pojad endi waranduse peale lootes tihti laiskuse ning lödwa elu jisse langewad. Aga päriselt wõib säherdusi juhtumisi ainult wäga harwa ette tulla. Sest rikkus ja raha peidawad endis kahjuks kuratlikku külgetõmbamise jõudu, mis neid, kes kord kogumise tee peale on astunud, enam rahu tunda ei lasse ja ahnuist samal mõedul kaswatab, mida suuremaks warandus kaswab. Raha ja waranduse järele janutamise on selle poolest iseäralik, et seda täitmise abil mitte ära kustutada ei wõi, waid ta ikka kangemaks läheb. Ühtlasi mõjub raha ja waranduse janu kustutamise suurema osa inimeste iseloomu peale halvasti, teeb neid ihneks, südame poolest kalgiks ning enese kasu püüdlifuks ja annab era-koorraliselt ainult üksikutele põhjust endi rikkusega iseeneise südame sunnil inimese iseloomu ilusaid ja auusaid püüdeid täita.

Rõigele sellele mõjub targalt antud pärandusemaksuseadus, mis pärandusewalitsusele woli annab, pärandusi riigi kätte wõtta ja pärandust, nii palju kui tarwilik ja asjakohane on, laste, päriselt aga riigi tarwis walitseda, kõige paremate tagajärgedega wastu. Tema paneb üleliigsele kokkühoidmisele, ihnuisele, ahnuisele, rikkuse kasuta kokkuajamisele ning üksikute inimeste kätte rohkel mõedul kogumisele teatud piirid, ilma et üksikutelt inimestelt nende püüdmisehimu ära rööwiks, mis kõige esimeses järgus järeltulewa soo eest hoolitsamise ning tööarmastuse peale põhjeneb. Sest nagu professor Hallier*) osawalt tähendab, „ei ole waewalt midagi rohkem auutumast, kui tööd koor-

*) Die sozialen Probleme und das Erbrecht. München 1892.

maks lugeda ning teda ta enese pärast mitte kõrgeks pidada. Kes terve on ja kelle elulik ning waimlik jõud tugew, see peab töötegemist kõige suuremaks elulõbuks. Ja kas rikas peaks nii ilma auuta olema, et laisklema hakkab, kuna ta teab, et enamjaadust mitte tema lastele hufatuseks, waid riigi kasuks, tema kaaskodanikkude kasuks tarwitatakse. Kui keegi õnnewarandustega õnnistatud on, siis on ta kahetundiselt kohustatud enast töö abil nende waranduste wäärilijena üles näitama. Laiskleja on ilma auuta."

Nende ilusate sõnade juures võib põhjendatud lootust awaldada: see teadmine, et ta enese tööga mitte ainult enese ja enese omaste, waid ka teatud mõedul kõigi inimeste eest hoolitseb, mõjub ülendawalt ja parandawalt igaihe inimese peale ja aitab sel kombel niisugust oluforda luua, kus üksiku inimese õnn kõigi inimeste õnnega ühenduses seisab, ja kus seega üksik inimene seda, mis ta ühest küljest kaotawat arwab, teisest küljest jälle kasudega tagasi wõidab.

Mis minu kolmandasse ja wiimasesse ettepanekusse puutub, siis nõuab see, nagu eespool juba tähendatud, riigi ümbermuutmist üheks juureks üleüldiseks, wastastikku seotud kinnituse-seltsiks wanaduse, haiguse, õnnetuse, tööle kõlbmataks jäämise juhtumiste, wiletsuse ja surma wastu. Juba selle iheainja abinõuga kaotatakse suurem osa ühiselulist wiletsust ühel hoobil maailmast ära ning tehtaks palju raha nõudew, tihti enam kahju kui kasu toow waeste eest hoolitsemine asjatumaks. Siin ei oleks enam niisuguseid inimesi olema, kes ilma enese süüta wiletsad või õnnetumad on ja suur seltskondlike wastastikku toetamise põhjusmõte saaks juhtnõuriks mitte ainult üksikutele ringkondadele, waid tervele inimesesooale. Seltskond ise oma mitmesuguste jagudega jääks seal juures täiesti puutumata ja kestaks nii moodi edasi nagu senini, ning igaiht aidataks või antaks tale tema olude ehk tarwituste, tema elukorra, tema seltskondlike seisukorra ja nende ohwrite järele, mis ta enese töö või enese waranduse abil riigi ülespidamiseks toob või toonud on. Muidugi wastatakse selle peale, et nende

ohwriate arw sel kombel mitte wähendatud, waid tähtsalt tōstetud saab. Aga säherdune lugu ei ole tähtis tähendatud korralduse määratu heade külgedega wõrreldes, ka ei muutuks koorem selle läbi, et ta kõigi riigikodanikkude õlale ilma eralduseta weeretataks, üfsiku kohta mitte liiga raskeks. Ärgu unustatagu ära, mäherdusi määratu juuri ohwriji juba praegu erainimeste poolt kõigi finnitamise- ja hoiuotstarbete heaks tuuakse, ja mäherdused waewalt wäljafannatatawad koormad kogufondadele alaliselt tõuswate waesteeest-hoolekandmise kulude tõttu peale laotakse. Ka ärgu jäetagu seda suurt kombelist kasu tähele panemata, mis jelles peitub, et igaiks jelles teadmises elab ning tööd teeb, et ta mitte iga filmapilk seltskonna jätišeks wõi õnnetumaks liikmeks ei wõi saada, wõi et tema järeltulejad nälja ning wiletjuse saagiks ei lange, lõpuks ärgu unustatagu ära, et warandusliji ohwrid, mis riik isiku ning waranduse pihta sihitud kuritegude takistamišeks alaliselt toob, wäga tähtsal mõedul wähendama peab. Kui riik, nagu näituseks Hesseni suurhertsogiriigis sünnib, iga majaananikku sünnib, enese warandust tule wastu riiklijelt ära finnitama, ja sel kombel kõiki majade omanikkusi riigis endi warandust tule eejt wastastikku kaitsema paneb, miksparast ei peaks tal siis õigus olema samasugust riigikodanikkude wastastikku wastutamist haiguse, wanuse, töowõimetuse ja surma wastu jalale seada, mis ometi tähtsam on kui tule wastu finnitamine? Ja kui kerge ning lihtne ei oleks säherdune sisseseade juhutada Bismarcki riigijotfialismuse keeruliste ning isiklikult tüütawate seadusemäärustega wõrreldes, mida isegi õpetatud seadusetundja waewalt mõistab.

Igatahes peab selle üle rõemu tundma, et tähendatud riigijotfialismuse sisseseadmine selgesti ära näidanud on, et mõnda minu ettepaneku šarnast abinõu ametliste kui ka parlamentliste ringfondade poolt maksmapanemiseks tarwiliseks peetakse. Muud kui kahjuks tuleb seal juures wäga tihti see tuttaw wanajõna meelde, mis ütleb: „Besse mu kuube, aga ära teda mitte märjaks tee.“ Kuna see riigi-

jotsialismus ijeenejefst õige juurt mõju awal dab, on ta
 ühiseluliste uuenduste teel ometigi paljalt nõrk katse ega
 juuda ühiselu puudusi kogunisti mitte ära kaotada. Jah,
 ta võib selle poolest koguni kardetawaksgi saada, et ta,
 jefst et tal võimalik ei ole jeda täita, mis ta tõutanud on,
 inimesi libedalt petab ning seega mõjuwaid uuendusi takis-
 tab ette wõtmaft. Samajugune lugu on ka kõigi erahea-
 tegewateajutustega, mis kerjamiſe, joomiſe, waefufe, töö-
 puudufe, korteritehåda jne. wastu wõtlemad, ning piüie-
 tega alamaid rahwakihtifi ufufifelt, kombelifelt wõi haridus-
 lifelt tõsta ehk põllumajanduslift wåiketööstust edendada
 ehk töowalmistamiſe wõi tarwitamiſe abinõuufi ühifelt oma-
 abi teel muretjeda wõi katsetega wanat tööstufeperemeeste
 ühinemiſe olufi uuesti maksma panna wõi kindla palga ja
 kindla tööaja määramiſe abil tööd tegewate rahwakihtide
 feifuforda parandada jne. Kõik need asjad on, nagu
 B a c k h a u s õigesti tähendab, ebaabinõud, katteabinõud,
 mis küll fiin ja feal ühiselu puudufi warjawad wõi mööda-
 minewalt fergitawad, aga jügalwal håda edafi keftata laſewad.

Sama puudulik nagu riigijotsialismus, on erafinnitu-
 feolutord ja feal juures on ta nii palju ja suurte puu-
 dustega åra rifutud, et jellest B i s m a r c k i plaan,
 elufinnitamiſeasja riiklifuks asjaks teha, wålja kaſwas, ni-
 melt plaan, mis, nagu teada, parlamentlaſte ja Manches-
 teri mõttemeeste wastupanemiſe tõttu nurja läks. Pealegi
 on minu ettepanek hoopis teiftjugune jellest plaanift, jefst
 tema jårele ei ole finnitamine iga riigikodaniku kohta mitte
 wabatahtlik, waid funduslik igaihe feifufe, warandusliffe
 feifuforra wõi palga jårele. Kui riigi fiſſetulekud jelleks
 otſtarbeks ei peaks ulatama (mis fiis, kui minu mõlemad
 eſimejed ettepanekud wastu wõetaks, waewalt wõimalik
 oleks), fiis peaks finnitufemaksu nõnda kaua wõetama, kuni
 finnitatud inimene töøjõuline on.

Låhemalt asja peale waadata, wiiks ka fiin liiga pi-
 fale. Sellepåraſt wõtari ma julgufe lugeja tähelpanekut
 minu kirjatöös „Loodufefst ja teadufefst“ ühe koha peale juh-

tida, mis elukinnituseasjanduse riigi kätte wõtmise kohta käib.

Need on minu poolt ette pandud ühiselelise uuenduse peajooned, kuna see uuendus, mitte nagu sotsiaaldemokraatie uuendusteplaan, muidugi mõista ainult rahulisel teel korda saadetud võib ja peab saama, ja nimelt sel kombel, et mõjukaid mehi suuremal hulgal jeda plaani heaks tunnistab.

Küll truuwib sotsiaaldemokratie meile niisamuti ka, et tema ainult rahulisel teel oma eesmärgile jõuda soowiwat; kuid see ei ole muud midagi kui paljas tühine sõnadepettus. Juba sõna „demokratie“ tähendab rahwawalitsust ning seega politiliste olude muutmist. Kuid enne kui mina jeda tähtsat wahet lähemalt seletama hakkam, mis ühiselelise uuenduse (sozialreform) ja sotsiaaldemokraatie wahel on, peab tähendama, et minu ettepanekutel kommunismusega midagi tegemist ei ole. Mina ei soowi erawaranduse ära kaotamist ega isiklise wabaduse fitjendamist, waid just selle wastu tahaksin ma, et erawaranduse kui ka isikuwabaduse edenemist toetataks, kuna kõik tökked, mis inimest wõitluses elu eest takistawad, ära kaotataks ja häda korral igakõiks riigi poolt abi saaks, mitte armuande kujul, waid enese töö tasuks. Kes jäherdustel oludel ja täielise tegemuseawalduse juures midagi ei tee, see on oma saatust ära teeninud. Tema ei lähe mitte olude wõi seltskonna ülekohtu, waid iseenele süü pärast hukka.

Iseenele ei ole kommunismus küll kaugeltgi mitte nii kole ja hirmutaw, nagu suurem oja inimesi jeda endile ette kujutawad. Wäga wõimalik on, nagu juba tähendatud, ühte riiki enesele kommunistilisel alusel ette kujutada, kus kõik warandus ühine on ning tööd üsna wabatahtlikult tehakse — muidugi sel tingimisel, et pika aja jooksul ja sellekohaste seltskondliste olude mõjul suureks kaswatud omakasupüüdlifud ihad ning püüded inimese iseloomus wõera kasu püüdmise tungile maad annawad, mis iseenele mõistetatult ainult wäga pikkamisi ja aegamööda sündida

wõib. Ka ei ole mitte kõik senini tehtud kommunistliked katsed täiesti nurja läinud, ja seal, kus nad nurja läksiwad, sündis see tihti palju enam halbade olude mõjul, mis hoopis teistfuguste aluste peale ülesehitatud seltskondlijest korraft tuli kui sifemise wõimetuse sunnil.*) On ju ometi praeguse ajagi riigi- ja kogukonnaelus mitte wähe kommunistliji korraldusi, mis kõik, kui ühekülgne ja kitsarinnaline Manchesteri põhjusmõte õige oleks olema, enamal ehk wähemal mõedul ära kaotatud ja peaaegu alati puudulise erategewuse hooleks jäetud peakfiwad jaama. Mõeldagu ainult maksude ja nende mitmesuguse tarwitamise peale üleüldise hea käekäigu heaks, riigiwõlgade peale, mida igati tasuda aitab, sõjawäeteenistuse kohuse peale, mis igatihte sunnib, isegi elu ja terwißt üleüldjuse kasuks ohwerdama, nõndanimetatud sunniwiisil ärawõtmise seaduste peale, riigi poolt rahwa kulul ülewal peetawate koolide ja koolisunduse peale, raudteede, manteele ja awaliste ehituste peale, riigi posti ja riigi telegrafi peale, awalise terwißhoiu peale, waeste eest hoolekandmise peale, riikliste põllumajanduse töstmise katsete peale, riiklise wabrikute, mäetööstuse, pankade, majade ehitamise jne. peale, awaliste kaewude, muuseumide, raamatukogude, puiesteede, waestemajade, haigemajade, jne. peale. Kõik need asjad, iga maksuwõtmine kodanikkudelt riigi ja kogukonna heaks muude asjade kui politsei, õigusemõistmise ja sõjawäe, see on isiku kaitse tarwis seesning wäljaspidi, on enam ehk wähem sotsialistliked ehk kommunistliked korraldused, mis Manchesteri põhjusmõttele, mis riiki ainult politseiasutuseks isiku, waranduse ja awalise kindluse kaitsemiseks peab, seega teda teatud mõedul palgalise politseiniku oja mängida lasseb, otsekohe wastu käiwad.

Uga see kõik ei takista, et praegusel ajal inimesed weel nii kangesti ja üleüldiselt igasuguseid kommunistliji riigiolusi põlgawad, et sellest pikemalt kõneledagi ei maksa.

---

*) Sellekohaseid seletusi leiab lugeja minu raamatust, mis inimese kohta kirjutatud (lht. CXXXXI—CXXXV).

Etiteks peakfiwad inimesed, nagu üteldud, kawa aega õp-
pima ligemise ja üleüldfufe kaju taga püüdma, siis wast
juudakfiwad nemad sellest põlgtufetundmuseft teatud mõe-
dul jagu faada.

Etialgu faab sellest küllalt, kui wõimalik on minu
tehtud ettepanekute järele riigi- ja erawarandufst rohkem
kõtkufõlasje seada, ehk ükfiu inimese ning terwe inimeste-
jugu kafufi rohkem ühtlafeks teha. See on feesama ees-
kawa, mille rahwamajapidamise tundja Sch ä f f l e enese
„Quintessenz der Sozialismus“ (Sotfialismufe jõud) kõtku
seadis, kuna ta seda jõudu erakapitali afemele üle-
üldise kapitali seadmises näeb. Ka käib see täht-
falt selle laiendatud eeskawaga kõtku, mis Bebel enese kir-
jatõõs „Raiisterahwas“ tulewiku ühifelulise riigi tarwis
awaldab, kui ta nõuah, et mõisted riigift ning feltskonnast
tulewikus ühised olekfiwad, ja et praegufe aegne wastolu
ühifelulise ning politilise korralduse wahelt kaoks.

Säherduse fiseseseade wõi ükfiu inimese ning üleüld-
fufe kafude kõtkufõlasje seadmise head küljed tulewad kõige
paremini awalikuks sel kombel, et riigi kaha looma ehk ini-
mese kehaga wõrdleme. Siin woolab elumahlahahetpida-
matalt kaugematest ofadest keskkohta ja ümberpõõrdult kesk-
kohast kaugematesse ofadesse. Mida elawam ja wabam
see woolamine on, seda parem on inimese ehk looma ter-
wis, kuna elumahlahahetfakud haigufst ja furma sünnitawad.

Samuti on lugu riigiga ja inimlise feltskonnaga, mis
ennast seda terwema tunneb olewat, mida suurem wahel-
dus ning farnadus era- ja üleüldfufe tegewufe wahel on.
Suuri erawarandufi wõib mädapaijete wõi weresefifakutega
wõrrelda, mis seega, et nad mõnes kohas peatama jääwad,
eespool kirjeldatud woolu takistawad ning kahjulikult kõige
kaha peale mõjuwad. Minu ettepanekud mõjuwad aga
nõnda palju, et säherdusi wigafi ei sünni. Sest nemad
lafewad erawarandufe alalifelt üleüldfufe kätte ja sealt jälle
ükfikute inimeste kätte woolata. Suur riigilaegas peab
teatud mõedul riigikaha südameks olema, mis ühelt poolt
enese toitwat ning elustawat fiju mõõda lugemata soonesi

riigikoha jagudesse ning kudedesse saadab ning seda teiselt poolt nõndasama palju soonte kaudu jälle enesesse tagasi ksjub. Sel kombel „jagatakse“ ilma põlatud kommunistlike „jagamiseta“ teatud mõedul igal filmapilgul ning soetatakse oluford, kus ilus, waremalt jagedasti ettetoodud sõna „üks kõigi ja kõik ühe eest“ tõeks saab.

„Kõigi waranduste riigikätteleangemine peale omakude surma“, ütleb M. Nordau, „soetab ühe peaaegu lõppemata ühise waranduse, ilma et isiklik warandus ära kaoks. Igal isikul on siis isiklik ning üleüldine warandus, nagu tal risti- ja liignimi on... Kuna isik enese eest tööd teeb, teeb ta ka ühtlasi kõigi inimeste eest tööd, kuna ühel päewal kõik tema tööpalgast ülejäanud raha üleüldise heaks langeb. Üleüldine warandus on see määratu suur kogumisenõu, mis ühede küllusest teisi puuduse korral aitab ja iga inimesepõlwe järele ikka uuesti tekkimaid wahesi waranduse jagamises tasandab, kuna aga parandamine neid wahesi selle wastu toetab ning iga põlweaga ikka terawamaks teeb.

Hoopis teistsugusem sellest, rahulisel teel kordasaadetawast ühiselu uuenduse eeskawast on sotsialdemokraatie uuenduste kawa, kuna sotsialdemokratie, vähemalt Saksamaal, praegusel ajal terwe ühiselulise uuenduse liikumise eesrinnas sammub ja kindlasti loodab riiki ning jeltskonda aja jookkul enese mõtte järele ümber muuta. See lootus on petlik ning jääb ka selleks. Peahurjutis, mida sotsialdemokratiele teha wõib ja tegema peab, on see, et tema ühiseluliste uuenduste ning ühiselulise küsimuse peale üleüldise väga kitsarinnaliselt waatab. Sest tema teeb suurest jeltskondlikest küsimusest, mis terwe inimesejuo kohta käima peaks, kitsapiirilise tööliste küsimuse, mis pealegi, kui asja peale lähemalt waatamine, ainult teatud osa tööliste kohta käib. Üleüldised inimesedigused ja inimesekasud peidawad muidugi mõista ka tööliste õiguseid ja kasusi endis, kuna ümberpöördukt aga asi mitte nii moodi ei ole ja tööliste kasud ning õigused (kitsamates piirides) mitte üleüldiseid inimesediguseid endis ei warja. Ka

See sotsialdemokratlaste lootus, et nemad, kõige esmalt ja tegelistel põhjustel, käsitööd tegewate klasside kasudest ning õigustest wälja minnes ning nende peale toetades, aja jooksul nii kaugele jõuawad, et üleüldiseid inimesekasusi käpile wõtta wõi suurt ühiselu küsimust ära otjustada wõiwad, on, nagu lähemalt ära seletame, wäga kõikum.

Praeguse aja sotsialismuse päris isa on *Ferdinand Lassalle*, kes enese wäljaastumisega kuuekümnendate aastate algusel sel ajal peaaegu igal pool asuwad tööliste harimise seltsid ja *Schulze-Deleitzhi* eeskujule sisseseatud tarwitajate-, tooreaine- ja laenuseltsid ühel hoobil ümber lüftas ja tulewate kuldsete aegade tõutamisega tööliste hulga enese poole tõmbas. Weel praegu auustawad suurem osa sotsialdemokratlasti teda *Karl Marx*i kõrwal, keda nad terve selle liikumise waimlikeks isaks peawad, nagu mõnda apostlit ehk püha meest, kuigi tema õpetus ammugi juba ekslik on leitud olemat ja praeguse aja sotsialdemokratlijed juhid seda enam ehk vähem kõrwale on jätnud. Iseäranis on tema suur lootus üleüldise healeõiguse peale, mille abil, kui see kord sisseseatud, tema kõiki enese plaanisi teoks teha arwas, petlik leitud olemat. Sakjamaa rahwal on juba üle kolmekümne aasta üleüldine healeõigus wõi üleüldine, ühejuguine, otsekohene ja salajane walimiseõigus Sakja rahwa kõige kõrgema eestkostjate kogu wõi riigipäewa walimiseks. Aga mis on selle pika aja jooksul sotsialistlijed eestwedajad endi ennekuulmatalt käreda kihutamisega korda saatnud? Et wõrdlemisi wäikene arm nende poolehoidjaid, kes muidugi tegewusehimu ja osawuse poolest endi nõrku hulka teatud mõedul tajub, Sakja parlamendis istub ning healetab, kuna näituseks katoliku walijate mõju üle kolme korra tugewam oli. Küll tegi sotsialdemokratlik erakond wiimasel ajal kõigest jõust katset, enese kihutusetööd maal algada ja suuremat osa maarahwast, mis ju üleüldistel walimistel harilikult mõeduandjaks jääb, enese poole tõmmata. Aga peaaegu kindlasti wõib ette ütelda, et see katse maarahwa enamalt osalt alalhoidliku meelelaadi ja politilise tuimuse tõttu nurja läheb. Kui

lugu aga mitte nõnda ei peaks olema, ja kui sotsialdemokratlased olgu warem ehk hiljem wõidaksiwad ehk ka ainult põhjust leiaksiwad endi wõitu kätte saada lootagi, siis oleks jõukad ja wägewad ringkonnad ammugi jelle eest muretsenud, et jäherdune üleüldise walimiseõiguse muutmine wõi piiramine, mis niisuguste tagajärgede kättetulemist taktiks, ette oleks wõetud. See on wäga lapselik lootus sotsialdemokratlaste poolt, et walitsjewad jeltskonna kihid endil üleüldise walimise õiguse põhjal kaela lihtsalt kahekorra käänata lasjewad, jest keegi ei lasje ennaft wabatahtlikult ära hängastada. Seega siis oleks sotsialdemokratide eeskawa iftagi ainult w ä e w õ i m u g a wõimalik maksma panna. Aga ijegi sarnasel juhtumisel ei kestaks niisugune walitus kaua, jest harimatuse walitus hariduse üle on loomuwastane asi ning wõib ainult ajutiselt juhtuda. Juba Greeka mõttetark X e n o p h a n e s ütles järgmised tähepanemisewäärilised sõnad: „Warem kui meeste ja hobuste jõud on arusaamine“.

Sinna juurde tuleb, et kõige töö korraldamine riigi poolt, nagu sotsialdemokratie jeda nõuab, lihtsalt mõttemõlgutus on ja selleks ka edaspidi jääb. Inimlik töö üleüldise on jelle tarwis liiaks keeruline ja mitmekesine, pakkumise ning nõudmise olukorra mõju all seisew masinawärk, et teda bürokratilisel wiisil walitsjeda ehk korraldada wõiks. Kui jäherduft walitsjust siisgi maksma panna tahetaks, siis tõuseks sellest wäljakannatamata raske bürokratie ja rõhumine ning iifklise wabaduse kitsendamine, mis kümme korda halwem oleks kui praegused monarhilik-bürokratlise riigi poolt tehtud kitsendused. Suur Amerika maaomanduse olude uuendaja H e n r y G e o r g e, kellest keegi ütelda ei wõi, ei ta rahwamajanduse olusi põhjalikult ei tunne, ei pelga jäherduft töö korraldamist ülewalt poolt otsekohe Egiptuse orjuseks nimetamast.

Nõndasamuti nimetab kindel sotsialist T. h. H e r t z k a*) „jäherduse töökorraldamise rõhumist wäljakannatamataks“

*) Sozialdemokratie und Sozialliberalismus. Dresden und Leipzig 1891.

ning wabaduſt ja õiguſt leppimataks jelle „enne kuulmata ſundufeſe, mäherduſt kunagi tarwitatud on.“ Peale ſeda oleks ſäherduſel kombel tarwitatud ſeltskondlik õigus „õige edu ja haridufe ſurm. Seltskonnas, kus kõik tööd tegema peawad ja jelle palgaks ainult parajal kombel jüüa ſaawad, ei wõiks teaduſt, kunſti, wabaduſt ega õnne olla.“

Kes ei tunneks *Eugen Richter* i ſotsialdemokratliſi tulewiku piltiſi? Seal wõib mõnigi aſi waleſti aru ſaadud, waleſti kujutatud ehk liialdatud olla; aga üleüldiſelt on ometi ſee rõhuv oluford, mis ſäherduſe, bürokratiſelt töö üle walitſemiſe tagajärjel tekkiks, õiglaſelt ning mõjuwalt ette aimatud. Sotsialdemokratlaſed ei taħa küll ſeda õigeks tunnista; aga nõndakaua kui nad mitte ſelgemalt kui tänini jelle laadi ega wiifi kohta ſeletuſt ei anna, kudas nad endile oma tulewiku riiki ette kujutawad, peawad nad ſäherduſte arwamiſtega juba leppima.

Samajuſe wõimata aſi nagu terwe töö korraldamine on terwe töõſiſetuleku andmine igale ükiſikule palgatööliſele, nagu ſotsialdemokratie ſeda nõuab. See on peaaegu aruſaamata nõudmine. Kuhu jääks ſäherduſtel oludel ettewõtja, wabrikandi, äriaſutaja (waimliſe ehk kehaliſe töö) taſu? Kuhu kaħjuhirm? Kuhu äripöörded? Kuhu kapitali kaſud? Kuhu jelle uuriwa wõi korraldawa juurwaimu taſu, mis juhtumiſe korral terwe äri ainus hing on? Kas peab näituſeks ajalehe wõi mõne kirjandusliſe ettewõtte jookſupois, kelle peremees enefe juurte waimuandide ehk oſawuſe tõttu jõufaks ning kuulſaks ſaanud, äriſiſetulekuſt ſamajuſeſel mõedul oſa ſaama nagu omanik? Kas päewatööliſeſt müüriſepp, kellel maja ehitamiſe juures muud üleſannet ei ole, kui üht kiwi teiſe peale laduda, walmis tehtud maja ſiſetulekuſt ſamajuſeſt oſa peab ſaama nagu ehituſmeiſter ja kapitaliſt, kes jelleks tarwiſeſe abi nõuud muretſeſiwad? Kes wõiks ſäherduſel juhtumiſel üleüldiſe weel äri teħa wõi wabrikuid aſutada, kus juures tal palgatööliſte abi tarwis läheb? Ja miſjuſeſe kapitaliſt oleks nõnda rumal, oma raha ſäherduſte ettewõtete jaoks laenama, kui ta roħkem ei teeni kui liħtne palgatöö-

line? Kõik sotsialdemokratie poolt kapitalistlike walmistamisewiisi ja nõndanimetatud palgafüstemite peale põhjendatud eelplaanid kõlbawad harilikelt ainult ifka suurte tööstusliste ettemõtete ja säherduste äride kohta, kus ainult tööd tegewad käed ja kapital asjasse puutuwad, kuna igal pool seal, kus äri wõi wabrik üffiku inimese loowa tege wuse mõjul tekhib, enamjaadus wõi ekssliwilt nimetatud „kapitali taju“ ettemõtjale ehk asjaforraldajale wäga hästi teenitud on.

„Kõigi seniste sotsialsete õpetuste otsekohe arusaamata effitus,“ ütleb Hertza, „peitub selles, et nemad, sellepärast et töötægijate õigust terwe sissetuleku saamise peale kaitseada, tõendust arwasiwad toonud olewat, et töö üffi kasu toob. Ettemõtmine, maapind ja kapital aga mitte. Säherduft lugu wõiks ainult sel kombel muuta, et töötægija iseene e ettemõtja, maaomanik ja kapitalist oleks jne.“

Küll tahawad sotsialdemokratid üffikute ettemõtjate asemele riiki seada, mis kõik walmistamise abinõuud muretsema peab. Aga nemad unustawad ära, et riik seal juures samasuguste kahjudega wõitlema peab nagu eraette wõtjagi. Riik ei ole ju kellegi mustakuntfimees, kes ainult oma nõiakeppi tõsta pruugib, et warandusi maasügawusest wälja meelitada, wõi piiblis jutustatud imetegu leiwa ja kaladega korrata wõiks, waid tema on ainult kõigi kodanikkude kogu; ja mis tema ühele annab, seda peab ta teise taskust wõtma. Ainult niisugune riik, mis maarendi ja pärandusteasja korraldamise abil aruldajelt palju raha sisse wõtab, wõiks juhtumise korral nii suuri nõudeid täita. Sinna juurde tuleb, et täis tööpalk, nagu sotsialdemokratid nõuawad, üffikule palgatöölisele kogunisti mitte suureks õnneks ei wõi olla. Kui wabrik, kus mõni sada inimest teenistust leiawad, enese omanikule wõi asutajale üks kõik kui suur puhas kasu annab, tooks see puhas kasu, mis ühe inimese käes muidugi wäga suur paistab olewat, niisugusel juhtumisel, kui ta ühe wõrra kõigi tööliste seas ära jaotataks, üffikutele töölistele nende oluforras ainult wäga wähe parandust.

Sotsialdemokratlasjed teavad klassiriigi ja klassivalit-
 tuse kahjulikust mõjust nii palju ja nii mõndagi jutustada;
 aga nad ise püüavad kõige laialisemat klassivalitjust maksma
 panna, kuna nemad tööstuse- ning vabrikutöölised eesõigus-
 likselt seltskonnaliikide tõstavad, kelle pärast kõik riigi jõud
 enamal ehk vähemal määral tarvitada peavad olema
 — kus juures nad seda koguni ära unustavad, et nende
 ettepanekud ikka ainult ühele sõrdlemise väikele osale
 töödtegevast rahvast kasu toovad, ja et väga suur osa
 üle jääb, keda nõndanimetatud valmistamise abinõude
 muretsemisega riigi poolt üleüldise aidata ei või, sest et
 nemad sõrdelduse valmistamise abinõude sugugi ei tarvita.
 Tuletatagu näituseks ainult väga suurt teenijate
 klassi ning nõnda palju muud inimlike tegemise haru
 meelde, mida selle raami vahele püstitada ei või! Peale
 seda kõlbab see raam, nagu juba tähendatud, ainult sõrd-
 duste tööstuseharude kohta, mis juba täitsa valmilt ole-
 mas on ja muud midagi ei tarvita kui ainult kapitali ja
 tööd tegemise käsi, kuna tema tarvitamine uute rööde-
 nemisel olevate tööstuseharude juures kõige vähemalt suure
 hädahuga võid taastusega võimalik oleks.

Kudas sõna „töeline,“ nõnda tarvitatakse ka sõna
 „proletarlane“ sotsialdemokratie poolt sõrdendamal viisil
 kurjasti. „Kas see ei ole tõesti halenõrkas,“ küsib B a c k-
 h a u s, „kui proletariati valitsemiseks klassiks teha tahe-
 takse? Klassiks ehk küll klassiolud sotsialistide ning
 kommunistide tulise vihaga täidavad? Ja pealegi veel
 valitsemiseks klassiks ehk nad küll ühegi klassi valitjust
 välja ei kannata? Kas see ei ole mitte täielik segadus
 kõige kõrgemat poliitilist võimu proletariadi kätte anda
 ning kõiki valmistamiseabinõude tema hoolde jätta? Just
 nagu ei oleks palju teisi kodanlike seltskonna osi, mis
 mitte proletariadi, ka mitte proletariadi kui valitseva klassi
 hulka ei käi, lihtsalt olemas võid, kui neid olemas olevat
 peetaksegi, oleks nad jõuetumad, tundmusteta, peata, elusalt
 surnud... Igatahes ei suudaks proletariat sõrdeldust osa
 mitte korda saata, ilma et ta enese olemist proletariadina

ei kaotaks. Sest see oleks ju kõige suurem naeruväärsus olema, jeltskonra walitsejaid „proletariadiks“ kutsuda, see tähendab waeheks, wiletsalt pühust juhju elawaks töörahwaks, kes riiki mitte rahaga, waid ainult laste andmisega teenida wõib jne.“

Ei — päris sotsialismuus ei nõua mitte nagu see ebajotsialismuus üksikute rahwakihide walitjust wõi mõne elukutse pidajate paremaks lugemist teistest, waid terve jeltskonna wabastamist (sinna juurde ka waimutöö tegijad, kes tihti weel palju wiletsamates oludes elawad kui kehaliise töö tegijad) sel kombel, et warandus ja abinõuud, millega igaiüks elu eest wõitleb, rohkem ühesuguseks tehakse. Pärjelt oleme meie kõik ju töölised wõi peaktime jeda vähemalt olema, peale nende wõrdlemisi wäheste inimeste, kes endi esiwanemote kogunud raswast elawad. Kes tööd ei tee, see ei pea ka sööma. Aga seal juures ei pea inimene mitte töomasin olema, nagu sotsialdemokratlises riigis, waid tal olgu enese täis isiklik wabadus ja iseseiswus alles. Sest ainult sel kombel, et poliitilise wabaduse kõrwale ka majanduslik wabadus seatakse, wõib tähtsat ühiselu küsimust ära otsustada. Selle wastu tähendab sotsialdemokratie, nagu juba see nimi ütleb, ainult ühiselu wallas walitsewa isiku muutust; paljude wäikeste peremeeste asemel olgu üks ainus peremees, terve rahwas. Muidugi mõista oleks selle ühe peremehe pidamisest wäikeste rõhujate asemel see juur ka ju, et tema kõigi inimeste kasu enese eesmärgiks seab, kuna wiimased ainult endi kasu peale mõtlewad. Aga siiski on wabadus parem kui kõige parem walitseja jne.“ (Herzka.)

Kui selle kõige peale mõtelda, siis jõuab inimene tahtmataalt arwamisele, et sotsialdemokratlised eestweddajad terwet jeda liikumist enam abinõuuna otstarbe kättesaamiseks kui päris tulewikupoliitiks peawad. Nemad on selleks liiga targad ja arusaajad, et jeda määratumat wahet, mis rahulise ühiselu uuenduse ja sotsialdemokratie wägivaldsjete uuenduste wahel on, mitte mõista. Aga nemad on kord Marx'i ja La s j a l l e poolst rajatud teed mööda

liiga kaugele läinud ega wõi enam tagasi pöörda ja peawad endi mõju wõi juhatusel all olewate tööliste hulka teatud mõedul abinõuks endi tulewikuplaanide täidesaatmise juures. Aga need pimeduse warjus peitunud tulewikuplaanid on muidugi väga nõrkade jalgade peal. Wäga tihti on Saksa sotsialdemokratie eestwedajatelt nõutud, et nemad lähemalt ära seletaksiwad, misjugal kombel ja wiisil nemad endi sotsialdemokratilist tulewikuriiki endile ette kujutawad. Igatahes on jäherdune nõudmine väga õige; sest keegi ei ole nii rumal, et ilma tungima põhjusteta tundmata tulewikusse tormab, kui ta ei tea, et see tulewik temale paremat toob kui käesolew aeg. Kes praeguse aja seltskondlist korda põhjani ümber muuta tahab, on ometi kõige pealt kohustatud seda korda täielikult tundma, mis wana asemele maksma panna tahetakse. Üleüldised tötused ei aita seal midagi. Kui tööliste hulgas aga siiski neid pealiskaudseid tötusi usuwad ning nende järele teewad, siis wõib seda nii moodi seletada, et tööliised endi wiletsat seisukorda tunnewad ning walmis on, igaühe järele käima, kes nendele seisukorra parandamist tötub, ilma et suuremat selle üle pead murraksiwad, kudas moodi see parandus wõimalik on ja kas ta üleüldse wõimalik on. Et neil palju kautada ei ole, siis on neil iga muudatus meele järele, kust nad kasu wõiksivad saada. Teisiti on lugu seal, kus mõtlewale ja kaaswendi arwastawale inimesele see kohus osaks langeb, jäherdusi tulewikuplaanisi tõsiselt järele katsuda. Aga misjugal wassuse saab tema oma küsimuse peale sotsialdemokratilise tulewiku kohta? Et seda tulewiku mitte ette näha ja praegu weel mitte ütelda ei wõi, kudas asjalood pärastpoole arenewad. Kõige esmalt olla tarwis wana klassiriik maha lõhkuda, siis tulla kõik headus iseenesest. Seltskondliste asjade arenemist tulewikus wõidawat sama wähe ette ütelda, nagu ajaloo käiku wõimata on ette kuulutada: weel wähem olla wõimalik temale juba nüüd seadusi ette kirjutada; üks asi tekkida teisest iseenesest.

Veimoodi vastata on muidugi väga kerge, aga see ei anna meile mingit selgust, ja üksigi mõistlik ega õiglane sotsialist ei või sellega rahule jääda. Segast wett ei kallata enne klaasist maha, kui selget wett saadawal on, ja iga-tahes on praegune oluford oma puudustega parem kui lootus tumeda, sotsialdemokratlise mõttesegaduse peale, millest keegi ütelda ei või, kas inimesesoole sellest head või halba tõuseb.

Säherdustel oludel ei jää sotsialdemokratlaste eeskawa otstustamiseks muud üle, kui sellest finni pidada, mis tema kohta kindlasti teada on antud. Üks säherdune ilmutus leidub sotsialdemokratlaste erakonna-päewal Erfurdis (14. —21. oktoobil 1891) läbiräägitud ning wastuwõetud eeskawas. Kui selle eeskawa peale erapooletumalt waadata, siis leitakse väga peatselt põhjust imestada osalt nende sõrdlemisi tagasihoidlikkude nõudmiste üle, mis seal awal-datud, osalt mõne nõudmise tühjuse, tumeduse või segase mõtte üle. Pealegi on eeskawa weel täiesti Marxi ja Lasjalle põhjusmõtete järele kokku seatud, ehk küll need põhjusmõtted ammugi juba puudulised ja kõlbmata on leitud olemat.

Mis seal juures kõige esmalt sissejuhatuses nõutud „kapitalistlise erawaranduse walmistamise-abinõuude (maapinna, kaewanduste, tooreste ainete, tööriistade, masinate, läbikäimise abinõuude) andmisesse seltskonna omanduseks ning kaubawalmistamise jätmisesse ühijuse hooleks puutub, siis ei või säherdust pealiskaudselt awaldatud nõudmist, ilma et lähemalt nii põhjaliku uuenduse peale tähelepanekut heidetaks, waewalt millegiks muuks pidada kui lihtsaks sõnade kõlinalaks, — jeda koguni kõrwale jättes, et selles peitum terwe töö korraldamine riigi poolt, nagu juba ära seletasime, muud ei ole kui võimata asi.

Kui meie üksikute eeskawapunktide juurde asume, siis on need päriselt palju enam politilise kui sotsialistlise ise-loomuga ja käiwad politilise demokratie nõudmistega kokku. Esimesel kohal seisab ü l e ü l d i n e h e a l e = w õ i w a l i = m i s e õ i g u s, mida juba L a s j a l l e nii terawalt nõudis

— nõudmine, mis juba sellepärast sarnasel kohal üleaurune on, et ta esiteks osalt juba kätte saadud on, ja teiseks poliitilise demokraatie tuttavama ning kõige vähem tagajiliskatud nõudmisega kokku käib. Ka peab siin veel kord selle õiguse waremalt tähendatud nõrkust ning seda asjalugu meelde tuletama, et üleüldine heale- või walimiseõigus kaheteraline mõel on, mis waba tarwitamise korral niijama hästi sotsialdemokratie wastu kui poolt otjustada võib. Nõnda kaua kui walivad rahwahulgad jeniisel wiisil poliitiliselt, ühiseluliselt ning waimuliselt iseseiswad ei ole, ei või üleüldist walimiseõigust rahwatahtmise õigeks ilmujaksgi pidada, selle peale hoopis waatamata, et see üleüldine rahwa tahtmine ifka kogunisti mitte õiget teed ei käi, waid ajuti kõige suuremates wastoludes liigub. Et seda ära näidata, on tarwis ainult kolmandama Napoleoni tutawat plebisciti (rahwaotfust) meelde tuletada, kuna seejamane Napoleon ometi mõni aasta hiljemalt, peale seda kui ta rahwa üleüldise wiha enese peale tõmmanud oli, teotuse ja häbiga minema kihutati. Wõi mõeldagu rahwawalitsuse wäljakuulutamise peale aastal 1789, millel aga terwe järgnewa aastasaja jookful edasi ja tagasi woogawad poliitilised wõitlused mitmesuguste arwamiste ja walitsuselaadide wahel ilma tähtsamate tagajärgedeta wiljaks oliwad! Kui tööline enese tööandja juhatusse järele, ametnik oma walitsuse käsu põhjal, katoliku usku walija pimedispidi enese preeftrite või pihtiijade õsfitamise sunnil healetab, või kui talupoeg sellele kiitust hõiskab, kes teda osawa kõne või waranduslise anni abil oma poole wõita oskab, kui lõpeks rahwa ehk walijate endi osawõtmine walimiste wastu nõnda vähene on, et seda kunstliselt üles erutama peab, siis peab õigeks tunnistama, et säherduse walimise tagajärjed wäga wähe mõistlikust või õiglasest teguwiiisist tunnistust annawad. Suurem rahwahulk enese harimata olekus või teadmatuses, enese mõtte- laiskuses, kõikumuses ja warandusliselt teiste mõju all seisimises; enese allahelituses wanast ajast päritud pruukidele ja kormetele või enese terwes lihtsas materjalistlikes.

mõtlemise ning tundmise viisid on kõige suuremaks taht-
tuseks inimesesoo edenemise teel, hoiab seda edenemist ta-
gasi ning ajab tihti inimesesoo haritud ning üleüldist kasu
tagapüüdnud vahemuse kõige tugewamad töötajad nurja.

Sellepärast siis võib sotsialdemokratlaste piiramata
lootust üleüldise healeõiguse siise endi tulewikuplaanide kor-
dasaatmise poolest kõige vähemalt väga kahtlaseks pidada.
Kui aga ka lugu niimoodi ei oleks, ja kui korda peaks
minema, tööliste hulka si nõnda endi juhatajate sõna kuulma
panna, et neil üleüldise healeõiguse teel poliitilise võimu
endi kätte saamiseks lootust oleks, siis oleks, nagu juba tä-
hendatud, walitsewate klasside poolt säherdune võimalus
asjakohaste abinõuude tarwitamise waral ammugi nurja
aetud või jälle need klassid oleks endid kärelda kottupõr-
kamise tarwis ette walmistanud. Nõnda siis jääks ka siin
jällegi ainult wägiwaldse mõjumise või rewolutsiooni tarwi-
tamine järele, mille lõpp kõige vähemalt väga kahtlane
oleks ning mis wististi ehk väga wõimalikult hõopis teist-
suguseid tagajärgesi tooks kui sotsialdemokratie soowib.

Teine ülesseatud nõue soowib, et s e a d u s e a n d m i s e
w õ i m u s o t s j e k o h e r a h w a k ä t t e a n t a k s, kuid
seal juures jäetakse aga ära seletamata, kudas säherdusest
siiseseadest lähemalt aru saada. Wististi mõeldi Schweitzi
peale, kus rahwas ise ära otsustab, kas tähtsamad seaduse
eelplaanid wastu wõtta või tagasi lükata tulewad. Mis
aga wäikeses Schweitsis wõimalik on, ei ole suurtes riiki-
des mitte wõimalik, sest et säherdune healetamine seal kõige
suuremate raskustega ühendatud oleks. Ka ei tohi ära
unustada, et säherdused healetamised suurema rahwahulga
rumaluse ning harimatuse tõttu tihtigi väga tagurliste
tagajärgedega on ja kõige paremad uuendused nurja aja-
wad. Waljuusulistest katoliku maades või paikades tulek-
siwad sellest kõige suuremad hädaohud waimu- ja südame-
tunnistusewabandusele, mis kui suured asjad ometi sotsial-
demokratie lipu peale kirjutatud on.

Kolmas punkt nõuab r a h w a w ä e s e a d m i s t
j e i s w a s õ j a w ä e a s e m e l e. Nii õige kui säherdune

nõudmine ijeenesest ka on, peab teda praeguste politiliste olude waatlemisel ometi otse meeletuks pidama. Rahe juure, pealetungimiseks walmis seiswa sõjariigi wahela kinnikiilutud Sakjamaale tähendaks sõherduse nõudmise täitmine lihtsalt politilist enesetapmist, selle peale weel waatamata, et sõherduse sügawale ulatawa uuenduse ettewõtmine sakslasi olgu lühemaks ehk pikemaks ajaks sõjawaeliselt wõimetuse ehk nõrkuse seisukorda lükkaks, mille tagajärjel nad wõiduhimulistele naabritele igatsetud saagiks langetsiwad.

Mis sellele eeskawapunktile juurdelisatud nõudmisesse puutub, et kõik rahwuswahelised tülid wahelkohtu abil ära otjustataks, siis elab see nõue kõigi õiglaste rahusõbrade südames, aga praegusel ajal on ta kahjuks, nagu palju teisi sotsialdemokratide nõudeid, „asjata lahkus.“

Meljas punkt nõuab õiglaselt kõigi politseiliste määruste äraaotamist, mis waba mõtteawaldust ja kokkutulemise õigust kitsendawad. Wabas wõi rahwariigis oleks sõherdune asi iseenesest mõistetaw, nõnda et teda eeskawas ei makjaks üleüldse nimetada.

Wiies punkt nõuab, et naisterahwale politilisel ja ühiselulisel mehaga ühesugused õigused antaks. See on nõudmine, mida mitte-sotsialistlikud õpetlased ja kirjanikud mitmel pool toetanud on ja mida sellepärast sotsialdemokratlaste eeskawa ijeäralduseks lugeda ei wõi.

Sedasama peab ka kuuenda punkti kohta üttelema, mis riigilahutamist kirjikut nõuab. See nõue on kõigi edumeelsete erakondade lipu peal seisnud ja Amerikas ammu juba teoks tehtud.

Mitte wähemal mõedul ei makja eespool awaldatud otjus ka seitsemenda punkti kohta, mis nõuab, et koolidele ilmalik laad antaks ning sunduslik, ilmamakjuta rahwafoolitus siisse seataks.

Raheljas punkt nõuab jällegi asju, mis ammugi wabameelse seaduseandluse nõueteks tunnistatud on, nagu mak-

juta õi g u s e m õ i s t m i s t, õigusenõudmist, ilusüütalt nuheldud inimestele kahjutasu maksmist, surmanuhtluse ära- kaotamist. Seal juures aga leidub ka nõudmine, et r a h w a s k o h t u n i k u d w a l i k s. Eeskawa kok- kujeadjad olekijwad pidanud Amerika olusi meelde tuletama, kus rahwas kohtunikud walib, aga kus altkäemaksu wõt- mine ning ülekohtutegemine kohtutes lofkawalt õitseb, ning selle punkti eeskawasje ülesje wõtmata jätma.

A r s t l i s e a b i a n d m i n e i l m a r a h a t a (ühes furnute matmisega), mida üheksas punkt nõuab, wõib omast kohast hea olla, aga teisest küljest on tal ka omad halwad omadused. Pealegi on haigekassade abil seda nõud- mist kõige wähemalt teatud mõedulgi juba täidetud.

Kümnes punkt käib tähtsa m a k s u w õ t m i s e- k ü- s i m u s e kohta, millest, nagu tutaw, wäga mitmet moodi aru saadakse. Üleüldse käiwad sotsialdemokratlaste nõudmi- sed selles punktis kõigi edusõbrade nõudmisega peatselt kokku.

Kendele kümnele punktile järgneb terwe rida nõud- misi, mis iseäraliselt „tööliste klassi kaitse m i- s e k s“ üles on pandud. Seal juures peab kõige pealt jällegi ütelus „tööliste klass“ imestust äratama, sest et, nagu eespool juba tähendatud, sotsialdemokratlaste kõige wihajem wõitlus kõigi klassiwahede ja nõندانimetatud „klassiriigi“ wastu sihitud on. Kudas tuleb sellega ühe iseäralise, muust seltskonnast eraldatud „tööliste klassi“ joetamist ühendusesse seada, mille all, kui asja peale põhjalikult waatame, ometi ainult waranduseta käsitöölisi mõistma peab? Mikspärast peatsiwad need käsitöölised iseäralises klassis seisma? Digel wiisil korraldatud riigis on k õ i k töölijed wõi peawad seda olema, ükskõik kas nad k ä e g a wõi jalaga wõi peaga wõi kudagi moodi muul wiisil tööd teewad; sellepärast ei wõi mingisugust wahet teha „töölis- te“ wahel sotsialdemokratlises mõttes ning teiste riigikoda- nikkude wahel. Kuid siisgi nõuab sotsialdemokratlaste eeskawa enese „tööliste“ tarwis iseäralikku „riiklist kaitset“ ja nimelt järgmistes punktides :

E s i m e s e l kohal seisab tuttav kahetsatunnilise tööpäewa nõudmine, mida teatawasti ainult rahwuswahelisel teel heade tagajärgedega korda saata wõiks, ja sellepärast, nõnda kawa kui säherduse kordasaatmise wõimalust loota ei ole, unistuseks pidada wõib. Siin peame tähendamada, et suurem osa töölisi ise säherdusest määrusest midagi teada ei taha, sest et nad seal isiklise wabaduse rasket kitsendamist ning endi teenistusele kahjutegemist näewad. Suures wastolus selle nõudmisega seisab pealegi see ajalehtede kaudu tuttawaiks saanud asjalugu, et sotsiaaldemokratlistes erakonnatruukitodades Berlinis ja Frankfurdis M. ä. üheksakuni kümnetunniline tööpäew makjab. — Lähemad määrused käiwad laste- ja (asjata) wõtöö ärakeelamise, teatud puhkuseaja ja tööliste palga asemele kaubaandmise wiisi ära kaotamise kohta, mis niisugused nõudmised on, et nende maksmapanemiseks sotsiaaldemokratlist riiki sugugi tarwis ei ole.

T e i s e l kohal ettetoodud nõudmised puutuwad osalt tööstuse asutuste riiklisesse ülewaatusesse ja nende asutuste terwishoidliste olude riiklisesse korraldamisesse, osalt tööministeriumi laadilise koha asutamisesse. Esimest nõudmist on juba riikliste wabrikuispektorite ametiseseadmisega enamas jaos haritud riikides enamal ehk vähemal mieldul täidetud, kuna nõndanimetatud tööministerium meie teades tänini ainult Prantsusemaal sisse seatud on ja teistes maades tema aset tööstuse ja maapidamise ülemused täidawad.

R o l m a s punkt nõuab põllutööliste ja majateenijatele õigusliseft küljest tööstustöölistega ühesuguseid õigusi. Et õiguseriigis kõigil riigikodanikkudel ilma eralduseta ühesugused õigused on, siis jääb see punkt ilma lähema seletuseta segaseks.

M e l j a s ja wiimane punkt, mis nõuab, et terve töölistefinnitamine riigi kätte läheks, käib enam ehk vähem meie endi ühiselu-uuenduste kawa kolmanda nõudega kokku ja jääb ainult sellepoolest kaugale meie nõudmise seljataha,

et see kõigile riigikodanikkudele ilma erandita funduslist finnitamist nõuab.

Mis selle vastu veel kaugemal juurdelistatud nõudmistesse puutub, et „töölised walitsemisest mõeduandwalt oja wõikjivad wõtta“, siis ei ole eeskawa kokkuseadja küll mitte selgesti aru saanud, mis ta sellega ütelda tahab. „Walitsemine“ on küll midagi muud ja nõuab hoopis teistjuguiseid omadusi ja teadmisi kui ainult seda, et inimene wafarat keerutada ehk nõela walgutada wõib; ja töölised ei wõi teisiti teha kui peawad häda sunnil selle tegewuse teiste, selleks kohasemate jõudude hooleks jätma. Kui wähe töölised, kui nad isekesis on, suudawad iseendi asju oien-dada, on ju tuhandatel kordadel ilmstiks tulnud. Üksmeele puudus, kadetus, wastastikku usalduse puudus wõi äritund-matus, mitte harwa ka eestwedajate ja laekahoidjate auu-tus, puudulik asjajuhatus on ju teatawasti kaugelt suurema oja tööliste poolt asutatud nõndanimetatud tööseltsi wara-kult jälle hukka minna lastnud, kuna need wähesed, mis seisma jäiwad, endi aatelise eesmärgi hoopis filmast ära kaotajiwad, kuna asutajad ja äri osanikud wäga peatselt burshuade ning wäikeste kapitalistide liiki läksiwad ja endi teenistuses seiswate töölistega nüüd just samuti kui palga-liste orjadega ümber käiwad, nagu seda põlatud kapitalis-tid ja wabrikuparunid teewad. Sellest on siis selgesti näha, et suuremal osal inimestel oma kasu kõrgemal seisab kui teiste kasu, ja et igasugune seltskondlik kord, mis mitte selle kasupüüdmise peale tähelepanekut ei heida ning teda terve inimese joo kasudega kokkukõlasse seada ei oska, wähe-malt esialgu mitte eesmärgile ei jõua. —

Kui nüüd siin üksteise järele ettetoodud sotsialdemo-kratlaste erakonna punktide peale tagasi waatame, siis näeme erapooletumal otjustamisel kohe, et need punktid enam ehk wähem ilma tõise aluseta on ning mingil wiisil ei suuda sotsialdemokratlist õnneilma elule kutsuda. Meid on, nagu juba tähendatud, osalt wõimata korda saata, osalt on nad

juba enamel ehk vähemal mõedul maksma pandud, osalt käiwad nad kodanlise wabameelsuse wõi politilise demokraatie ammu heaks tunnistatud ja osakaupa juba täidetud nõudmistega kokku. Nende ülesseadmine sündis enam sellepärast, et eestwedajatel tarwis oli endi juhatusel all olewatele rahwahulkadele midagi asjalist kätte anda, kui et jeda asja enese pärast tarwis oleks olnud. Pärast eesmärki wõi terwe töötegemise andmine seltskonna kätte jääb seega niisama kindlustatks ning udusks nagu ennegi ja ei käi mitte selle mõistega kokku, et k o i k seltskonna liikmed ilma eraldujeta tööd tegema peatsiwad.

Selle wastu on m i n u ühiselu-uuendamise eeskawa selge, arusaadaw ja ilma wägivaldada kergesti kordasaadetan, nõndapea kui korda läheb suuremat osa inimesi rahulisel kombel tema õiglastest kui ka kasulijest ja tarwilijest olekust aru saama panna. Walik nende kahe seltskondlise wabastamise tee wahel ei wõiks sellepärast, nagu ma arwan, mitte raske olla.

Siiski ei taha selle raamatu kirjutaja sotsialdemokratist lahkuda, enne kui ta tunnistanud ei ole, et sotsialdemokratie ühelt poolt enese kihutusetöö abil jeda suurt head korda on saatnud, et ta ühele suurele ja tähtsale inimesteklassile ta eluolu puudused ning wead selgeks on teinud ja et ta teiselt poolt mitmet pidi põhjust on annud ühiselu küsimust üleüldise läbirääkimise ning korraldamise alla wõtta. See hea külg peab ka ilma selleta, et ühiselu küsimus sotsialdemokratilises mõttes ära otjustatud saaks, parema seltskondlise tulewiku kättetoomise asjus wilja kandma.

Kui aga selle raamatu kirjutaja enese otjustes sotsialdemokratiliste õpetuste kohta ekfinud on, siis lubab ta heameelega õpetust wõtta. Tema ei nõua mitte kiitust, waid ainult tõde ja paremust. Sest tema ütleb narriga S h a k e s p e a r e töös „Mis teie tahate“: „Mida enam sõpru, jeda pahem, mida enam waenlasi, jeda parem. Sest sõbrad petawad mind, kuna waenlased mind enesest aru

jaama õpetavad". Selle mõtte põhjal peab raamatu kirjutaja asjakohaselt eelseisvat seletust Saksa suure lauliku R ü c k e r t i järgmiste ilusate sõnadega lõpetada:

„Kes eksituse kaudu tööle jõuavad,

Dn targad.

Kes eksitusest ei lahku,

Dn rumalad“.

03

A A
62 16
96 865_u